

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Одеська юридична академія»

Серія «Навчально-методичні посібники»

Н. В. АНІЩУК

ІСТОРІЯ І ПЕРСПЕКТИВИ
УКРАЇНСЬКОЇ
ДЕРЖАВНОСТІ

Навчально-методичний посібник

О д е с а
«Юридична література»
2 0 2 1

УДК 340.15(477)(073)
А676

Автор: **Ніна Володимирівна Аніщук**, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри історії держави та права Національного університету «Одеська юридична академія»

Рецензенти: **Л. Г. Матвеева**, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та філософії права Одеського державного університету внутрішніх справ;

Д. Г. Манько, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін Міжнародного гуманітарного університету

*Рекомендовано навчально-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 1 від 16 жовтня 2020 р.)*

Аніщук Н. В.

А676 Історія і перспективи української державності : навчально-методичний посібник / Н. В. Аніщук. — Одеса : Юридична література, 2021. — 88 с. — (Серія «Навчально-методичні посібники»).

ISBN 978—966—419—390—7

Навчально-методичний посібник з наукової дисципліни «Історія і перспективи української державності» для підготовки здобувачів вищої освіти ступеня «доктор філософії у галузі права» за спеціальністю 081 «Право», галузь знань 08 «Право» аспірантури Національного університету «Одеська юридична академія». У посібник включено тематичний план навчального курсу «Історія і перспективи української державності», який включає теми, що розглядаються на лекціях і практичних заняттях, а також теми, що передбачені в рамках самостійної роботи для підготовки до заліку. Навчально-методичний посібник має допомогти аспірантам належним чином засвоїти матеріал з дисципліни «Історія і перспективи української державності».

УДК 340.15(477)(073)

ISBN 978—966—419—390—7

© Аніщук Н. В., 2021

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Незалежність України, пов'язані з нею економічні та суспільно-політичні трансформації, участь нашої держави у європейських та світових інтеграційних процесах вимагають від вищої школи підготовки високоосвічених спеціалістів — патріотів. Важливу роль у досягненні цієї мети відіграє курс з циклу вибіркових дисциплін «Історія і перспективи української державності» для третього (науково-освітнього) рівня навчання за спеціальністю 081 «Право».

Безумовно, сучасний етап вітчизняного державотворення робить необхідним залучення могутнього потенціалу України для розбудови правової, високоцивілізованої, демократичної держави. Опанування навчального курсу потрібне аспірантам для виховання майбутніх фахівців як свідомих громадян України; розвитку почуття патріотизму та глибоких морально-етичних переконань, усвідомлення молоддю власної причетності до тисячолітньої історії українського народу; сприяння усвідомленню належності України до європейського історико-культурного простору та важливості її інтеграції до Європи.

Враховуючи, що аспіранти вивчали питання української державності в загальному предметі «Історія держави і права України», вивчення цього нормативного навчального курсу дозволяє розширити та поглибити здобуті знання і на їх основі виробити цілісне наукове уявлення про історію та перспективи української державності на різних історичних етапах розвитку нашої держави.

Предметом вивчення курсу є складний процес виникнення і розвитку державності на території України, витоків та формування найсуттєвіших політичних інституцій, трансформації політичних устроїв державних утворень, що існували в Україні, а також окреслення перспектив розвитку української державності в умовах євроінтеграції. Даний курс спрямовано на розвиток національної самосвідомості

майбутніх фахівців; виховання патріотичних і морально-етичних переконань фахівця, причетності до тисячолітньої історії українського народу.

Даний курс спрямовано на те, щоб аспіранти змогли:

— порівнювати, аналізувати, узагальнювати й критично оцінювати українські історичні події, процеси і явища та роль і діяльність видатних осіб у їх здійсненні;

— користуватися категорійно-понятійним апаратом історико-правової науки;

— застосовувати дані історико-правової науки для вирішення професійних завдань;

— застосовувати отримані знання в практичних ситуаціях, приймати обґрунтовані рішення;

— вирішувати професійні завдання, спираючись на гуманістичні, загальнолюдські цінності, особисті знання, ідеї, переконання;

— аргументовано відстоювати свої погляди, брати участь у дискусії з метою пошуку історичної істини;

— мати громадянську позицію, високу правову культуру.

У результаті вивчення дисципліни аспіранти повинні **знати**:

— основні етапи розвитку української держави;

— головні історичні події, пов'язані з прагненням українців здобути державний суверенітет;

— діяльність визначних історичних осіб і основних політичних угруповань і партій;

— державний устрій України на основних етапах її історичного розвитку;

— використання новітніх здобутків історико-правової науки у виладацькій діяльності.

2. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Історія і перспективи української державності для підготовки здобувачів вищої освіти ступеня «доктор філософії у галузі права» за спеціальністю 081 «Право», галузь знань 08 «Право» аспірантури Національного університету «Одеська юридична академія».

Форма навчання	Курс	Семестр	Лекції	Практичні	Всього ауд. год.	Само-стійна робота	Всього годин (кількість кредитів)	Залік
Денна	2	3	20	10	30	75	105 (3,5)	+
Заочна	2	3	4	4	8	97	105 (3,5)	+

3. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ п/п	Тема	Лекції (годин)		Практичні (годин)		Самостійна робота (годин)	
		денна	за- очна	денна	за- очна	денна	за- очна
1	Вступ до курсу «Історія і перспективи української державності»	2	2	—	2	7	10
2	Державність Київської Русі	2	—	2	—	7	10
3	Державність Галицько-Волинського князівства	2	—	—	—	7	10
4	Ренесанс ідеї української державності у литовсько-польський період	—	—	—	—	7	10
5	Запорізька Січ — феномен українського державотворення	2	—	2	—	7	10
6	Становлення української державності за часів Гетьманщини	4	2	2	2	7	9
7	Українська національна ідея за доби двох імперій	—	—	—	—	7	10

№ п/п	Тема	Лекції (годин)		Практичні (годин)		Самостійна робота (годин)	
		денна	за- очна	денна	за- очна	денна	за- очна
8	Українська державність за доби Української революції та у міжвоєнний період (Карпато-Українська державність)	6	—	4	—	7	9
9	Становлення та розвиток радянського типу державності в Україні	—	—	—	—	7	10
10	Державність незалежної України: сучасний стан та перспективи	2	—	—	—	12	9
	Всього	20	4	10	4	75	97

4. ТЕМАТИКА ТА ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ

ЛЕКЦІЯ № 1 (*Денна форма навчання — 2 год., заочна форма навчання — 2 год.*)

Тема 1. ВСТУП ДО КУРСУ «ІСТОРІЯ І ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ»

Предмет і завдання курсу «Історія і перспективи української державності». Принципи і методи вивчення курсу. Основні етапи розвитку української державності. Історіографія курсу та загальна характеристика пам'яток українського державотворення. Зв'язок курсу з навчальними дисциплінами.

Зміст лекції

1. Предмет і завдання курсу «Історія і перспективи української державності»

Дисципліна «Історія і перспективи української державності» з'явилася у незалежній Україні. **Предметом** вивчення курсу є складний процес виникнення і розвитку державності на території України, витоків та формування найсуттєвіших політичних інституцій, трансформації політичних устроїв державних утворень, що існували в Україні, а також окреслення перспектив розвитку української державності в умовах євроінтеграції.

Мета дисципліни «Історія і перспективи української державності» полягає у розвитку національної самосвідомості майбутніх фахівців; вихованні патріотичних і морально-етичних переконань фахівця, причетності до тисячолітньої історії українського народу; набутті фахівцями навичок роботи з історичними джерелами та літературою,

наукового аналізу пам'яток вітчизняного державотворення, спрямованих на забезпечення самостійного осмислення закономірностей історичного розвитку; виробленні умінь застосовувати набуті знання з історії у повсякденній діяльності, для орієнтації в суспільно-політичному житті, оцінки суспільних явищ і подій.

Основним завданням курсу є:

- формування історичного мислення, наукового світогляду;
- набуття навичок науково-історичного аналізу;
- виявлення логіки та об'єктивних закономірностей історичного процесу;
- виховання високого рівня культури, громадянської відповідальності, національної гідності, патріотизму, формування поваги до власної історії.
- забезпечення реалізації в навчальному процесі принципів історизму і об'єктивності в оцінці фактів, явищ, подій;
- засвоєння основних аспектів державно-правового розвитку України на основних етапах її історичного розвитку;
- вивчення суспільного ладу та політичних систем на різних етапах розвитку української державності;
- формування громадянської позиції шляхом засвоєння основних моральних норм і принципів життєдіяльності суспільства, їх трансформацій у переконання;
- вивчення практичних навиків роботи з пам'ятками вітчизняного державотворення і науковою літературою.

2. Принципи і методи вивчення курсу

Історія та перспективи української державності спирається на такі принципи: принцип об'єктивності, принцип всесторонності дослідження, принцип системності, принцип історизму, принцип багатогранності, чи плюралізму.

При вивченні дисципліни використовуються такі методи: діалектичний, формально-логічний, функціонального аналізу, системно-структурний, моделювання, формально-юридичний, історико-правовий, порівняльно-історичний, порівняльно-правовий та ін.

3. Основні етапи розвитку української державності

Основними етапами розвитку української державності є: державність Київської Русі; державність Галицько-Волинського князівства; державність за часів Гетьманщини; державність за доби Української революції; державність радянської України, державність

Карпатської України, державність незалежної України. При цьому слід зазначити, що в історії української державності період Запорізької Січі доцільно розглядати у контексті українського державотворення. Також варто відзначити, що у литовсько-польський період відбувся ренесанс ідеї української державності. За доби двох імперій розвивалася українська національна ідея, яка вплинула на подальший розвиток державотворчих процесів в Україні.

4. Історіографія курсу та загальна характеристика пам'яток українського державотворення

Базову основу курсу складають наукові праці з «Історії України» таких вчених, як Д. Багалій, М. Брайчевський, М. Грушевський, Д. Дорошенко, А. Єфименко, А. Жуковський, О. Субтельний, М. Костомаров, І. Крип'якевич, П. Лаврів, І. Лисяк-Рудницький, Н. Полонська-Василенко та ін.

Найдавніші державні утворення на території України досліджувалися у працях таких вчених, як М. Артамонов, В. Баран, М. Брайчевський, Г. Василенко, С. Макарчук, В. Петров, О. Приходнюк, Б. Тимошук, П. Толочко та ін.

Проблеми державності Київської Русі та Галицько-Волинського князівства досліджувалися у наукових працях таких учених, як М. Грушевський, М. Котляр, І. Крип'якевич, М. Кучінко, О. Пастернак, Б. Рибаків, А. Сахаров, В. Сергійчук, Б. Тимошук, П. Толочко.

Проблеми української державності наприкінці XIV — у XVIII ст. були проаналізовані у наукових працях таких учених, як В. Антонович, В. Голубоцький, М. Грушевський, О. Гуржій, І. Крип'якевич, В. Сергійчук, В. Смолій, В. Степанков, Ф. Шабудько, Ж. Шерер, Л. Яворницький та ін.

Ідея української державності в суспільно-політичному житті України наприкінці XVIII — на початку XX ст. досліджувалася у наукових працях таких учених, як Я. Грицак, М. Грушевський, Г. Дем'ян, Д. Донцов, К. Кондратюк, М. Молчанов, В. Мороз, Ю. Пінчук, Г. Сергієнко, П. Федченко, В. Чоповський, Н. Шип та ін.

Український національно-визвольний рух і державотворчі процеси періоду Української революції 1917—1921 рр. досліджувалися у наукових працях таких учених, як В. Волковинський, М. Грушевський, Т. Гунчак, В. Кондратюк, С. Лилик, М. Литвин,

К. Науменко, Я. Малик, Р. Матейко, Б. Мельничук, І. Нагаєвський, Ю. Павленко, М. Стахів, Ю. Храмов та ін.

Боротьба за українську державність у 1921—1939 рр. розглядалася у наукових працях таких учених, як О. Баган, І. Білас, В. Даниленко, Г. Касьянов, С. Кульчицький, В. Орленко, О. Рубльов, Д. Соловей, П. Стерчо, Ю. Черченко, В. Чоповський, Ю. Шаповал та ін.

Шляхи відновлення української державності (1941—1991 р.) розглядалися у наукових працях таких учених, як В. Баран, О. Гарань, Т. Гунчак, Ю. Киричук, М. Коваль, В. Косик, С. Мечник, П. Мірчук, П. Сергієнко, В. Трофимович, А. Трубайчук та ін.

У незалежній Україні з'явилися підручники та навчальні посібники «Історія української державності», розроблені такими вченими, як О. Борисова, А. Климов, Я. Малик, Б. Вол, В. Чуприна та ін. Варто відзначити учених одеської школи права, наукові праці яких присвячено проблемам історії української державності і права: М. Аракелян, Х. Бехруз, К. Вітман, О. Горяга, Н. Долматова, Н. Єфремова, С. Ківалов, І. Корнієнко, Л. Кормич, П. Музиченко, Т. Остапенко, Л. Попсуєнко, В. Шершенькова, К. Ченкова, В. Шевчук та ін.

Пам'ятки українського державотворення — це визначальні суспільно-політичні, правові та літературні пам'ятки, починаючи від доби Київоруської держави, й завершуючи періодом становлення незалежної України, які присвячені державотворчим процесам в Україні. Повне зібрання пам'яток українського державотворення міститься у 10-томному науковому виданні: «Україна: антологія пам'яток державотворення, X—XX ст.», що з'явилося у 2008—2009 роках, над яким працював авторський колектив: І. Дзюба, В. Литвинов, Р. Мовчан, Д. Павличко, В. Сергійчук, Ю. Сливка, О. Сліпушко, В. Шевчук. Ідея цього видання належала Дмитру Павличку (*Україна: антологія пам'яток державотворення, X—XX ст.: у 10 т. / редкол. І. Дзюба та ін. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008—2009*).

5. Зв'язок курсу з навчальними дисциплінами.

Навчальний курс «Історія і перспективи української державності» має зв'язок із дисциплінами: «Історія України», «Історія держави і права України», «Історія політичних і правових учень», «Політична історія України» та ін.

ЛЕКЦІЯ № 2 (Денна форма навчання — 2 год.)

Тема 2. ДЕРЖАВНІСТЬ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Теорії про походження державності у східних слов'ян. Утворення Київської Русі та її роль в історії української державності. Державний устрій Київської Русі. Внесок Володимира Великого та Ярослава Мудрого у розвиток вітчизняної державності. Триумвірат Ярославичів. Значення Любецького з'їзду 1097 р. в історії української державності. Внесок Володимира Мономаха у відновлення єдності Києворуської держави. Пам'ятки вітчизняного державотворення за доби Київської Русі.

Зміст лекції

1. Теорії про походження державності у східних слов'ян

Існують різноманітні теорії походження державності у східних слов'ян: автохтонна, норманська, пантюркізму, торговельна та ін.

На особливу увагу заслуговує норманська теорія.

«Норманська теорія» — літописна розповідь про те, як «запрошення» новгородцями варязького конунга (князя) Рюрика княжити стало початком створення державності на Русі. Навколо цієї розповіді в «Повісті минулих літ» більше 200 років точиться дискусія між т. зв. норманістами і їхньою концепцією про скандинавське походження східнослов'янської держави Київська Русь (цю концепцію сформували в XVIII ст. німецькі вчені, які працювали в Росії на запрошення Петра I), та антинорманістами (першим піддав критиці цю теорію М. Ломоносов), котрі доводять інше, місцеве її походження, заперечуючи активну роль варягів.

Сучасна наука відкидає крайнощі обох підходів і ґрунтується на тому, що східні слов'яни мали протодержавні утворення ще до літописного закликання варягів, і водночас визнає певну державотворчу роль варягів (насамперед як бойових дружинників) (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 121—122*).

2. Утворення Київської Русі та її роль в історії української державності

Київська Русь — ранньофеодальна давньоруська держава IX — поч. XIII ст., яка склалася в результаті об'єднання слов'янських

племен у союзи (V—VII ст.). Княжіння (IX ст.), підкорення слов'янських племен київському центру (IX—X ст.), поширення на них данини, нової адміністрації й судочинства. Ці процеси набирали сили за князювання Ігоря (Старого), Ольги, Святослава (Хороброго). В основних рисах Київська Русь як держава склалася в роки правління Володимира I Святославовича Великого (980—1015 рр.). Її будівництво було завершене за Ярослава I Мудрого (1019—1054 рр.). За часів обох цих князів Київська Русь була ранньофеодальною монархією (чи напівмонархією). Формувався феодальний спосіб виробництва (розвивались міста і села, ремесла, землеробство, скотарство, промисли), установлювались зв'язки з південними і західними слов'янами. Західною Європою, народами Кавказу, Середньої Азії; велась успішна боротьба з хозарами, печенігами та іншими кочовиками. Важливим чинником піднесення Київської Русі був торгово-економічний зв'язок з Візантією на основі договорів Олега (911 р.), Ігоря (941 р.), Ольги, Володимира (989 р.), Ярослава (1043 р.). З середини IX ст. встановлюються постійні зв'язки зі скандинавськими та західноєвропейськими країнами. Хрещення Русі сприяло створенню пам'яток писемності, мистецтва, архітектури. Складалась давньоруська народність. Друга половина XI ст., після смерті Ярослава, пройшла в міжусобній боротьбі за землі і князівства. В 30-х роках XII ст. Київська Русь вступила в добу удільної роздробленості, зумовленої економічними та політичними чинниками, навалюю кочовиків. Міжусобиці руських князів, наскоки половців призвели до послаблення держави. У 1132 р. в результаті феодальної роздрібненості Київська Русь розпалась. Центральна влада була відновлена Володимиром Мономахом (1113—1125 рр.). Але все ж таки Київська Русь, яка проіснувала майже 500 років, упала під ударами полчищ Батия в 1237—1241 рр. Київська Русь має не тільки національне українське, а й міжнародне значення (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 87—88*).

3. Державний устрій Київської Русі

За формою правління Київська Русь була ранньофеодальною монархією, яка трималася на системі військово- і державнослужилого землеволодіння. За формою устрою це була федерація земель, а за політичним режимом — автократія. Вона об'єднувала 20 народностей, тобто була багатонаціональною.

Вища законодавча, судова, військова та адміністративна влада в державі належала *великому князю київському* з династії Рюриковичів. Його законодавча влада полягала у виданні уставів, судних грамот, укладанні міжнародних угод, в кодифікації норм права. Князь очолював судову систему і його суд був вищою судовою та апеляційною інстанцією. Як адміністратор він встановлював адміністративний поділ, призначав адміністраторів (посадників, воєвод, удільних князів). Силовою структурою було військо — *дружина* та військові округи на чолі з воєводами. У розпорядженні князь мав численний апарат урядовців як в центрі (він називався *княж-двір* — тіуни, мечники, ябедники, огнищани, під'їзні тощо), так і на місцях.

Дорадчим органом виконавчої влади при князі була *рада бояр* (боярська рада) з найближчого аристократичного оточення князя та місцевої знаті. Державні функції виконувала також християнська *церква* з її поділом на єпархії на чолі з єпископами та парафії, які очолювали священники. На зламі XI та XII ст. скликалися *з'їзди князів* (1097, 1100, 1103 рр.), які видавали закони.

Органом місцевого самоврядування з попередніх часів лишалися народні збори — *віче*, що скликалися в сільських общинах — вервах та в містах. Найменшою адміністрацією держави була община — верв на чолі з вервним старостою. Верві об'єднувалися в повіти, волості та погости на чолі з тіуном, уділи та землі з князями з династії Рюриковичів. Місцевими адміністраторами виступали призначені князем десяцькі, соцькі, тисяцькі, тіуни, мечники, воєводи, вірники, ябедники та посадники.

Насамкінець важливо відзначити, що державний устрій Київської Русі пройшов тривалу еволюцію, не був незмінним і залежав від конкретних історичних, економічних та політичних змін (Електронний ресурс. — Режим доступу: <https://histua.com/knigi/istoriya-derzhavi-i-prava-ukraini-zaruba/derzhavnij-ustrij-kiivskoi-rusi>).

4. Внесок Володимира Великого та Ярослава Мудрого у розвиток вітчизняної державності

Володимир Святославович (Великий) (980—1015 рр.) — великий князь київський від 980 р., син Святослава Ігоровича, батько Ярослава Мудрого; православний святий. Прийшов до влади в результаті війни з братом Ярополком; завершив об'єднання східнослов'янських земель в єдиній державі; приєднав землі волинян, білих хорватів, в'ятичів, радимичів; позбавив влади племенну знать і замінив її своїми синами-посадниками. Спочатку намагався

реформувати язичництво, а 988 р. прийняв християнство з Візантії та запровадив його як державну релігію на Русі; укріпив кордони держави; будував міста-фортеці; зміцнив міжнародні зв'язки Русі, зокрема з Візантією, Болгарією, Польщею, західноєвропейськими країнами. За його князювання на Русі почали відкриватися школи. На його правління припадає розквіт України-Русі (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 40*).

Велике значення для розвитку української державності мала релігійна реформа Володимира Великого, внаслідок якої було здійснено Хрещення Русі.

Хрещення Русі — введення християнства як державної релігії в греко-православній формі. Розпочав Володимир Святославович у 988 (дата називається у «Повісті минулих літ»). Відзначалося суперечливим характером, але стало фактом установлення єдиної європейської християнської цивілізації, адже Русь споконвічно була причетною до Європи.

Указом третього президента України В. Ющенка 28 липня в країні встановлене державне свято — День Хрещення України-Русі (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 190—191*).

Ярослав Мудрий (бл. 978—1054 рр.) — син великого князя київського Володимира Святославина, видатний державний діяч і полководець Київської Русі. У 1019 р. в результаті перемоги над дружиною брата Святополка Окаянного посів Київський престол. Активно займався зміцненням південних кордонів держави від набігів кочовиків. Налагоджував і зміцнював відносини Київської держави з Візантією, Німеччиною, Угорщиною, Францією, Скандинавськими країнами. Зміцнював династичні зв'язки з європейськими королівськими дворами. Три його доньки були дружинами європейських монархів: Єлизавета — норвезького короля Гаральда Суворого, Анна — французького короля Генріха II, Анастасія — угорського короля Андраша I. За Ярослава Мудрого укладено збірник законів — «Правда Ярослава», що є найдавнішою частиною «Руської Правди»; остаточно на Русі утвердилося християнство і затверджено в Києві митрополічу кафедру; створені перші монастирі; набули розвитку освіта й бібліотечна справа (*Політична історія України / під ред. Танцюри В. І. — К., 2001. — С. 43*).

5. Тріумвірат Ярославичів

Тріумвірат Ярославичів (третя чверть XI ст.) — політичне управління в Київській Русі на основі договору, підписаного між трьома братами — князями Ізяславом, Святославом і Всеволодом. Це правління прийшло на зміну одноосібному володарюванню Ярослава Володимировича у відповідності зі складеним ним «рядом» 1054 р. щодо престолонаслідування і розподілу земель. Ізяславу було віддане Київське князівство, Святославу дісталась Чернігівська земля, а Всеволоду — Переяславське порубіжжя. Таким чином, склалась нова форма правління — тріумвірат Ярославичів. Спочатку князі проводили спільні наради і визначали загальний політичний курс. Але з часом тріумвірат почав розпадатися. Фактично кожен із тріумвірів турбувався, перш за все, про власні володіння, а це неминуче ослабляло цілісність держави, як і престиж княжої влади взагалі, особливо відчутний удар якому нанесла поразка у битві з половцями 1068 р. В наступні роки стали фактично незалежними Полоцьке і Новгородське князівства. Ізяслав Ярославович як державний діяч не відбувся. Проти нього виступили народні маси у 1068 р., а потім відбулось, хоч це був і незаконний акт, його вигнання з Києва у 1073 р. Започаткувалась міжусобна боротьба. Запрошений боярами і ченцями син Ізяслава Святополк за двадцятирічний період свого князювання не міг здійснити жодної реформи, що теж привело до народного повстання у Києві в 1113 р. Отже, тріумвірат Ярославичів виявився в суперечностях як об'єктивного (правова нечіткість «ряду» 1054 р.), так і суб'єктивного (характер правління князя Ізяслава) факторів. Він не зміг забезпечити ні цілісності держави, ні узгодження політики, ні координації управління, а значить, стабільності держави. Наступний період єдності держави (на жаль, нетривалий) був пов'язаний з іменем Володимира Мономаха (1113—1125 рр.) (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 171—172*).

6. Значення Любецького з'їзду 1097 р. в історії української державності

Любецький з'їзд 1097 р. — княжий з'їзд в м. Любечі на Чернігівській землі. Започаткував спільні наради князів Київської Русі з метою забезпечення політичної єдності держави. Присвячений проблемам міжкняжих уособиць через наділи та об'єднанню княжих

сил у боротьбі проти половців. На з'їзді були присутні 6 князів. Любецький з'їзд проголосив принципи одержання князями в спадщину земель своїх батьків (кожен да держить «вотчину» свою). Це рішення відображало новий політичний і економічний лад у Київській Русі. Розгорталась нова міжусобна боротьба князів за землі, владу, панування. В умовах зростання феодалної роздробленості держави київський князь втрачав свій авторитет; зростав княжий партикуляризм; державна організація переживала кризу (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 106*).

7. Внесок Володимира Мономаха у відновлення єдності Київоруської держави

Володимир Всеволодович (Мономах) (1053—1125 рр.) — великий князь київський з 1113 р., син Всеволода Ярославича ті Марії, дочки візантійського імператора Костянтина Мономаха (звідси його прізвисько), батько Мстислава Великого. Володимир Мономах організував спільні походи князів проти половців (1103 р., 1107 р., 1111 р.) і відкинув їх від кордонів Русі; видав закони, що полегшили становище міських низів; відновив єдність держави. Володимир Мономах — автор «Повчання своїм дітям» (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 40*).

8. Пам'ятки вітчизняного державотворення за доби Київської Русі

Пам'ятки вітчизняного державотворення за доби Київської Русі — це визначальні суспільно-політичні, правові та літературні пам'ятки доби Київоруської держави, які репрезентують зародження і становлення державного і літературного мислення в епоху Середньовіччя. Доба представлена трьома періодами, сутність кожного з яких визначається глибоким зв'язком між державним життям, розвитком політичної та правової думки і генезисом літературної творчості. Перший період — епоха раннього християнського Середньовіччя, коли було створено «Руську Правду», літопис «Повість минулих літ». Другий період — епоха високого християнського Середньовіччя — репрезентований, зокрема, творами Володимира Мономаха, «Словом о полку Ігоревім». Епоху пізнього християнського Середньовіччя представляють Києво-Печерський літопис, «Слово про погибель Руської землі» та ін.

ЛЕКЦІЯ № 3 (Денна форма навчання — 2 год.)

Тема 3. ДЕРЖАВНІСТЬ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА

Утворення Галицько-Волинського князівства та його роль в історії української державності. Державний устрій Галицько-Волинської держави. Видатні правителі Галицько-Волинського князівства та їх внесок у розвиток вітчизняної державності. Галицько-Волинський літопис як пам'ятка вітчизняного державотворення.

Зміст лекції

1. Утворення Галицько-Волинського князівства та його роль в історії української державності

Галицько-Волинське князівство — держава, створена князем Романом Мстиславичем внаслідок об'єднання Галицького й Волинського князівств у 1199 р. По його смерті (у 1205 р.) галицькі бояри повстали і князівство розпалося. У 1238 р. князем галицьким стає Данило, а в 1245 р., подолавши боярську опозицію, він відновлює Галицько-Волинське князівство (з 1253 р. — королівство). Данило Галицький був мудрим правителем і видатним полководцем, який присвятив життя об'єднанню Русі та звільненню її від монголо-татарського ярма. Історична роль Галицько-Волинського князівства полягає в тому, що воно зберегло і продовжило державницьку традицію Київської Русі; збагатило її новими державницькими вартостями; сприяло консолідації українського етносу як народності; захищало західні кордони колишньої Київської Русі та свою територіальну цілісність (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 45*).

2. Державний устрій Галицько-Волинської держави

Державний лад Галицько-Волинського князівства (королівства) ніби був схожий на устрій Київської Русі, але у функціонуванні, повноваженнях та компетенції роль князя, ради бояр, віча була дещо іншою.

Князеві (королю) належала верховна законодавча, виконавча, судова, адміністративна та виконавча влада. Він очолював державу як суверен, керував збройними силами, зовнішньою політикою, фінансами (податки, карбування грошей). Проте абсолютної влади в державі князь не мав, вона обмежувалася впливовим боярством, особливо в Галичині, де боярський клан сформувався з місцевої земельної аристократії, ще родоплемінних часів. Політично сильні князі (Данило Романович) вели з ними криваву боротьбу, а слабші потрапляли під повний контроль. Другою особливістю державного ладу Галицько-Волинського князівства є *дуумвірат* — одночасне правління двох князів: одного на Волині (у Володимирі), другого — у Галичині (Галичі, Львові, Холмі). Йдеться про співправління Данила і Василька Романовичів, Лева I Даниловича і Володимира Васильковича, Андрія і Лева II Юрійовичів.

Боярська рада формально існувала як дорадчий орган центральної влади при князеві. Та фактично рада скликала найбільш впливовими боярами, які прагнули обмежувати або регулювати владу князя. До її складу входили найбільші землевласники (бояри-аристократи), галицький єпископ, воеводи, намісники та суддя княжого двору (теж всі походженням з боярського стану). У часи занепаду влади князя бояри очолювали державу, наприклад, Володислав Кормильчич (в роки малолітства Данила Романовича) або Дмитро Детько (після смерті Юрія II).

Віче як пряме воле- і правовиявлення населення скликалося спарадично — або стихійно, або князем чи боярами у часи зовнішньої загрози чи внутрішньої міжусобної боротьби. Воно не мало чіткого регламенту, визначених повноважень та компетенції. Поступово його роль занепадала і до XIV ст. звалася нанівець.

Система управління була двірсько-вотчинною. *Центральну виконавчу владу* очолював *двірський* (дворецький): керував князівським двором і вотчинами, чинив суд від імені князя, супроводжував його в поїздках. *Печатник* (канцлер) видав канцелярією, вів діловодство держави, охороняв печатку, керував писарями, перекладачами, архіваріусами. *Стольник* очолював фінансову систему, *збройник* забезпечував необхідним військо, *отроки* та *дітські* виконували різні доручення князя.

Місцеве управління належало призначеним князем у воеводства *воеводам*, у волості — *волостелям*, у міста — *тисяцьким* або *посадникам*. Найменшою адміністративною одиницею була сільська община, якою управляв виборний староста, але підпорядкований

князівським урядовцям. Кожен на своєму місці був адміністратором, воєначальником та суддею. Судова влада не була відділена від адміністративної і складалася з державних, церковних та домініальних судів.

Отже, за формою правління Галицько-Волинська держава була феодалною монархією із сильною олігархічною верхівкою в особі боярства (Електронний ресурс. — Режим доступу: <https://histua.com/knigi/istoriya-derzhavi-i-prava-ukraini-zaruba/derzhavnij-ustrij-galicko-volinskoi-derzhavi>).

3. Видатні правителі Галицько-Волинського князівства та їх внесок у розвиток вітчизняної державності

Роман Мстиславович (близько 1150—1205 рр.) — батько Данила Галицького, галицько-волинський князь (з 1199 по 1205 рік), великий державний діяч і полководець, що об'єднав у 1199 р. Галичину з Волинню і створив Галицько-Волинську державу. Приборкував непокірних бояр, провадив ефективну політику, зміцнював кордони князівства. У двох походах розбив половців, успішно воював з литовськими племенами, здобув Київ і включив його в сферу своїх впливів. Сучасний князеві Роману літописець називає його «самодержцем усієї Русі», оцінюючи заслуги князя Романа у справі об'єднання більшості руських (українських) земель (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 143*).

Данило Романович (Галицький) (1201—1264 рр.) — князь волинський та галицький. Проголошений князем у 1205 р. Під час міжусобиць змушений був разом з матір'ю та братом Васильком Романовичем перебувати у Польщі та Угорщині. Провів багато часу при дворі угорського короля, добре орієнтувався в європейській політиці. У 1219 р. одружився з донькою Мстислава Удалого і почав самостійно князувати на землях Волині, згодом у 1229 р. завершив об'єднання їх під своєю владою. Здійснив кілька вдалих походів на Берестейську, Белзьку землі, встановив контроль над Галичем (короткочасно), Луцьком, Чарторийськом. Княжіння Данила Романовича — період найвищого політичного, економічного та культурного піднесення України в XIII ст. У 1253 р. прийняв від Папи Римського королівську корону. Багато зусиль доклав для організації захисту України від татар (*Політична історія України / під ред. Танцюри В. І. — К., 2001. — С. 69*).

4. Галицько-Волинський літопис як пам'ятка вітчизняного державотворення

Галицько-Волинський літопис — літопис XIII століття, присвячений історії Галичини і Волині. Зберігся в Іпатіївському літописному зведенні. Охоплює події 1201—1292 років. Вважається головним джерелом з історії Галицько-Волинського князівства. Спочатку літопис складався з окремих історичних повістей. Лише при створенні загального зведення було внесено хронологію. За змістом і мовно-стилістичними особливостями Галицько-Волинський літопис поділяється на дві частини: Галицький літопис (1201—1261), складений у Галичині, в основу якого покладено літописання часів князя Данила Романовича Галицького, і Волинський літопис (1262—1291), складений на Волині, який більше відображав історичні волинські землі за князювання Василька Романовича та його сина Володимира.

Невідомі автори Галицько-Волинського літопису були ідейними виразниками інтересів тих соціальних сил, на які спиралася князівська влада в боротьбі проти великих бояр, а також пригнобленого народу. Основний текст літопису пронизує ідея єдності Русі, оборона її від зовнішніх ворогів.

Значне місце в Галицько-Волинському літописі посідає історія культури Галицько-Волинського князівства. Літопис пронизаний християнським духом, оскільки його писали монахи, бо тільки вони були освіченим населенням на той час (*Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; відп. ред. О. В. Мишанич. — К.: Дніпро, 1989 — С. 2*).

ЛЕКЦІЯ № 4 (Денна форма навчання — 2 год.)

Тема 5. ЗАПОРІЗЬКА СІЧ — ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Виникнення Запорізької Січі та її значення в історії українського державотворення. Співвідношення понять «Військо Запорозьке» та «Запорізька Січ». Видатні історичні постаті у Запорізькій Січі та їх внесок в українське державотворення. Запорізька Січ — військово-політична організація республіканського типу. Козацьке

питання в Речі Посполитій. Значення Куруківської угоди 1625 р. в історії української державності. Пам'ятки козацького державотворення XVI — 1-ї пол. XVII ст.

Зміст лекції

1. Виникнення Запорізької Січі та її значення в історії українського державотворення

Заснування Запорізької Січі пов'язують з діяльністю Д. Вишневецького (Байди), який у 1552—1558 рр. об'єднав козаків, збудував замок на острові Мала Хортиця на Дніпрі. Під її контролем перебувала значна територія. Формально Запорізька Січ визнавала зверхність польського короля, згодом (з 1654 р.) — московського царя, кримського хана і турецького султана (1711—1734), а фактично здебільшого проводила незалежну політику, вела боротьбу з татарами і турками, була базою козацьких повстань XVI—XVII ст. Їй належить провідне місце у народно-визвольних війнах проти Польщі у першій половині XVII ст. У 1648 р. на Запорозькій Січі почалася війна українського народу на чолі з Б. Хмельницьким проти польського поневолення. Ця війна мала визвольний характер. Становище було ускладнене діями іззовні — нападами татаро-турецьких військ. Козаки у цих війнах, які їм довелось вести одночасно з іншими ворогами, виявляли неабиякі мужність та героїзм. Під час воєнних дій козаки міняли місце свого знаходження. Табір розташовувався у різних місцевостях: Хортицькій, Томаківській (до 1593 р.), Базавлуцькій (1593—1638 рр.), Микитинській (1638—1652 рр.), Чортомлицькій (1652—1709 рр.), Кам'янській (1709—1711 рр.), Олешківській (1711—1734 рр.), Ново-Січській (1734—1775 рр.). З часів Хмельниччини (1648—1657 рр.) займала автономне становище в Козацькій державі (до 1709 р.). За умовами Андрусівського перемир'я (1667 р.) над Січчю було встановлено владу Московії спільно з Польщею. Через 22 роки, по закінченні так званого «Вічного миру» Січ було підпорядковано владі Москви. У 1709 р. Петро I наказав її зруйнувати. За наказом Катерини II у 1775 р. Січ була повністю зруйнована. Згодом запорізькі козаки створили Задунайську Січ та Бузьке козацьке військо. Історична пам'ять і традиції існують і понині на Дунаї та на Кубані і справляють свій вплив на суспільно-політичні зміни сучасної України (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред.*

М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 76—78).

2. Співвідношення понять «Військо Запорозьке» та «Запорізька Січ»

Військо Запорозьке: 1) офіційна назва Запорізької Січі та її збройних сил у XVI—XVIII ст. (Військо Запорозьке низове); 2) офіційна назва реєстрового козацького війська в Речі Посполитій з кінця XVI ст. (Військо Запорозьке низове реєстрове); 3) одна з назв Козацької держави XVII—XVIII ст. та її збройних сил (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 37).*

3. Видатні історичні постаті у Запорізькій Січі та їх внесок в українське державотворення

Вишнівецький Дмитро (Байда) (1516—1563 рр.) — один із перших відомих в історії українського козацтва гетьманів, нащадок великого князя литовського Ольгерда. У 1551 р. — черкаський і канівський староста, організатор відсічі татарських нападів. У 1560 р. — на службі в московського царя Івана Грозного, у 1561 р. повертається в Україну. У 1563 р. здійснив військовий похід до Молдавії. Через зраду одного з молдавських претендентів на владу козацьке військо зазнало поразки, а сам гетьман потрапив у полон, був відправлений до Стамбула і там страчений (*Бойко О. Історія України. — К., 2002. — С. 130).*

Сагайдачний (Конашевич) Петро Кононович (бл. 1570—1622 рр.) — гетьман українського реєстрового козацтва, видатний політичний, культурно-просвітницький діяч і полководець. Народився в родині шляхтича неподалік від м. Самбора на Прикарпатті. Навчався в Острозькій греко-слов'яно-латинській академії, що на той час означало досить високу освіченість. У 1601 р. перебрався на Запорізьку Січ, звідки разом з козацькими загонами здійснював військові походи у Молдову, Лівонію, а також проти татар і турків. За талантом полководця у 1606 р. козацькою радою був обраний гетьманом козацтва. Безпосередньо за його участі Військо Запорозьке стало регулярним військовим формуванням, що здобуло славу як в Європі, так і на Сході. У 1618 р. очолив 10-тисячне козацьке військо, що брало участь у поході польського королевіча Владислава на Москву. Добився від Речі Посполитої більшої

автономії України, офіційного визнання Православної Церкви, вдаючись до переговорів та компромісів, оскільки реально оцінював можливості Війська Запорозького. Обстоював інтереси поміркованої козацької старшини, водночас був першим гетьманом, який намагався для розвитку Української держави поєднати можливості усіх станів суспільства. У 1621 р. у битві під Хотиним з військами Османської імперії був тяжко поранений, в 1622 р. помер. Перед смертю майже всі кошти пожертвував на відновлення Богоявленського монастиря та утримання Київської, Львівської та Луцької братських шкіл. Похований у Києво-Братському монастирі (*Політична історія України / під ред. Танцюри В. І. — К., 2001. — С. 96—97*).

Дорошенко Михайло (р. н. невід. — 1628) — гетьман реєстрових козаків (1625—1628). Засновник роду Дорошенків. Соратник П. Конашевича-Сагайдачного, учасник Хотинської війни 1621. Наляжав до реєстрової верхівки, домагався захисту козацьких прав і привілеїв, відстоював православ'я. В ранзі полковника брав участь у повстанні Марка Жмайла 1625. Обраний у тому ж році старшим Війська Запорозького, Дорошенко уклав з урядовими комісарами Куруківську угоду 1625. Восени 1626 козацькі війська на чолі з Дорошенком розгромили кримське військо під м. Білою Церквою. Навесні 1628 очолив похід до Криму на допомогу ханові Мухаммед-Гірею III, який вів боротьбу проти ставленика Османської імперії Джанібек-Гірея. Загинув під час переходу козацького війська від Перекопу до м. Бахчисарая (Електронний ресурс. — Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe=Doroshenko_M).

4. Запорізька Січ — військово-політична організація республіканського типу

З самого початку свого існування Запорізька Січ була своєрідною військово-політичною організацією республіканського типу. Вищим органом влади на Січі була військова рада, яка вирішувала найважливіші питання військового та політичного характеру, про розділ земель, угідь та ін. Рада обов'язково збиралася тричі на рік: на початку року, на Великдень і Покрову Пресвятої Богородиці. Крім цього ради проводилися в разі гострої необхідності, а також на вимогу козаків. Участь в раді могли брати всі козаки, приписані до куренів, маючи рівне право голосу незалежно від того, рядовий він чи посадова особа. Голосували вигуками і підкиданням шапок

вгору. Звичайним явищем на радах були суперечки і бійки між рядовими козаками («сіромою», «голоотою») і заможними («дуками»), а також між козаками різних куренів. Особливу роль грала січнева рада. «Ще за кілька днів до настання нового року всі козаки, що знаходилися в зимівниках, на річках, озерах, степах і плавнях, що займалися хто домашнім господарством, хто рибальством, хто звіриним полюванням, — всі поспішали, на увазі майбутнього поділу земель і виборів старшини, в столицю своєї козацької громади — Січ». Рада, яка збиралася на початку кожного року, обирала адміністрацію коша — козацьку старшину, що складалася в основному із заможних запорожців. Вищою посадовою особою був гетьман або кошовий отаман. З середини XVII ст. обраний на цю посаду називався тільки кошовим отаманом. Кошовий отаман очолював виконавчу владу на Січі, а у воєнний час ставав гетьманом і наділявся великими повноваженнями. Важливо підкреслити, що життя кошового отамана, як і інших старшин, анітрошки не відрізнялася від життя інших козаків: він перебував у тому ж самому курені, в якому перебував до обрання на високу посаду, харчувався і одягався «із загального військового скарбу». Ближче до кінця існування Січі старшина стала обзаводитися окремими будинками. На січневій раді обирали також суддю (розбирав судові справи, але остаточне рішення приймав тільки кошовий отаман), писаря (відав канцелярією і зв'язками Січі з сусідніми державами), обозного (командував артилерією), осавулів (відповідали за порядок і військову виучку козаків), гармаша (відав січовим арсеналом зброї і одночасно в'язницею), толмача (очолював розвідку козаків і був перекладачем) та іншу старшину. Курінні отамани і курінна старшина обиралися козаками кожного куреня. Процедура виборів старшини з усіма її позитивними і негативними моментами докладно викладена Д. Яворницьким. Вибори проводилися і в паланках. Влада в паланках належала паланковій старшині, до якої належали: полковник, суддя, писар, осавул, а в слободах — слобідські отамани. Велике значення в житті Січі мала і старшинська рада. У ній, крім старшини, завжди брали участь «вельможні» або «старі», тобто впливові козаки. Частина з них вже раніше виконувала старшинські обов'язки. Радячись, старшина і впливові запорожці вирішували поточні питання, пропонували до обговорення на військовій раді назрілі серйозні проблеми і т. д. У мирний час влада старшини була обмежена, але в періоди походів і битв вона ставала абсолютною, включаючи право застосування смертної кари. Однак, якщо хтось із козацької

старшини сам порушував усталені в Січі закони або рішення військових рад, то його знімали з посади або прирікали до страти.

Таким чином, Запорізька Січ, маючи свої органи самоврядування, закони, певну територію, символи державності, підтримуючи відносини з іншими країнами, фактично користувалася правами державно-політичної автономії і представляла собою козацьку республіку. Вона відіграла величезну роль в історії України XVI—XVIII ст., оскільки з появою Січі український народ отримав потужну опору в боротьбі проти соціально-економічного та національно-релігійного гніту, а також захист від набігів татар і турків. Козаки своєю боротьбою підтримували серед населення України дух протесту проти гнобителів, піднімали його на боротьбу за свободу. Запоріжжя було пристанищем для багатьох пригноблених і знедолених, вогнищем соціальних рухів і повстань, а устрій Січі став зародком української козацької державності (Електронний ресурс. — Режим доступу: <https://we.org.ua/history/administratyvnyj-ta-vijskovo-politychnyj-ustrij-zaporizkoyi-sichi/>).

5. Козацьке питання в Речі Посполитій

Особливої суспільно-політичної значимості в Україні проблема козацтва набуває починаючи з другої половини XVI ст. Тоді в умовах постанов Речі Посполитої — конфедеративної польсько-литовської, а для українських земель — по-суті польської держави — визрівав серйозний конфлікт між новою суспільно-політичною організацією та козацтвом. Найголовніше, козацько-польський конфлікт розвивався на суспільно-становій основі. Найгостріше вирішення козацької проблеми точилося навколо легалізації козацтва як суспільного стану, який існував реально, але не визнавався польським урядом (Терлюк І. Я., Флис І. М. *Політико-правова доктрина козацького державотворення: нарис історії української державної ідеї*. — Львів: Вид-во Тараса Сороки, 2008. — С. 13).

Отже, у Речі Посполитій правове урегулювання козацького питання набувало ознак суспільно-станової та міжнародної проблем. Зміцнившись і розширившись, можливо, й за рахунок усунутого з правового поля боярства впродовж другої половини XVI ст., козацтво почало ставати окремим станом, суспільно-політичною категорією. Відповідно, Польська держава й королі мусили вживати заходів до політичного порозуміння з козаками. Це ставало державною потребою, бо самої «поліційної регламентації» (термін М. Грушевського) для наведення тут ладу бувало недостатньо. Представники

вітчизняної суспільно-політичної думки демонстрували розуміння й особливу симпатію до козацтва як до нового суспільного стану, який усе рішучіше виходив на військово-політичну арену (*Терлюк І. Я., Фліс І. М. Політико-правова доктрина козацького державотворення: нарис історії української державної ідеї. — Львів: Вид-во Тараса Сороки, 2008. — С. 20*).

6. Значення Куруківської угоди 1625 р. в історії української державності

Куруківська угода 1625 — мирна угода між військами коронного гетьмана С. Конецпольського і козацькими полками М. Дорошенка, підписана 26 жовтня 1625 в урочищі Ведмежа Лоза біля Курукового озера неподалік сучасного м. Кременчука. З укладенням цієї угоди завершилось козацько-селянське повстання, спочатку очолюване М. Жмайлом (до його усунення з посади гетьмана). За угодою всім учасникам повстання надавалась амністія, козацький реєстр встановлювався у 6 тис. осіб. Запорозцям заборонялося здійснювати походи в інші країни. 1 тис. козаків мала постійно перебувати на Січі, решта — на волості. Тим, хто перебував на території т. зв. королівщин, дозволялося залишатися в статусі вільних землевласників, а ті реєстровці, хто володів землею зі шляхетських маєтностей, мали повернути «неправильно придбану власність». За наслідками угоди реєстрове військо було поділене на шість полків, чим було закладено основу майбутнього адміністративно-територіального поділу Української держави у другій половині XVII—XVIII ст. (Електронний ресурс. — Режим доступу: <https://uahistory.co/book/dict/745.html>).

7. Пам'ятки козацького державотворення XVI — 1-ї пол. XVII ст.

Пам'ятки козацького державотворення XVI — 1-ї пол. XVII ст. — це історичні документи та художні твори, які є відгуком чи описом реальних подій, завдяки яким можна простежити рух української національної ідеї зазначеного періоду.

До пам'яток козацького державотворення слід віднести: працю Й. Верещинського «Війську Запорозькому пресвітлий виказ (1596)», «Лист до короля» (1596) С. Наливайка, книгу «Україна, татарами терзана» (1608) Мартина Пашковського, твір «Протестація» (1621) Йова Борецького; універсали полковника Карпа Скидана (1637) та ін.

ЛЕКЦІЯ № 5—6 (Денна форма навчання — 4 год.,
заочна форма навчання — 2 год.)

**Тема 6. СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ
ЗА ЧАСІВ ГЕТЬМАНЩИНИ**

Гетьманщина як черговий етап розвитку української державності: поняття та суть. Внесок гетьманів у розвиток української державності за доби Гетьманщини. Значення договірних статей українських гетьманів в історії українського державотворення. Пакти та Конституції законів і вольностей Війська Запорозького як пам'ятка українського державотворення. Історичне значення Гетьманщини в історії української державності.

Зміст лекції

1. Гетьманщина як черговий етап розвитку української державності: поняття та суть

Гетьманщина — напівофіційна назва значної території України, де з середини XVII ст. (з 1667 по 1764 р.) поширювалася влада гетьманського уряду (нинішні Поділля, Київщина, Чернігівщина, частина Полтавщини та Сумщини). Це поняття означало суспільно-політичний лад, територію. Після «Вічного миру» 1686 р. між Росією та Річчю Посполитою термін «Гетьманщина» вживався щодо всієї Лівобережної України разом із Києвом. У 1667—1764 рр. Гетьманщина входила до складу Російської імперії на договірних началах, які визначали автономні політичне, правове, фінансове і військове становища України, та перебувала в умовах московської централістичної політики. Згідно з цим державним договором, зберігалися військово-адміністративні органи управління на чолі з виборним гетьманом, а також збройні сили — козацтво. Проте, у 60-ті роки XVII ст. розпочався наступ на автономію, особливо посилювався він у період царювання Петра I. Після скасування інституту гетьманства (у 1764 р.), а на початку 80-х років і полкового адміністративного територіального устрою, назва «Гетьманщина» стала вживатися лише як науково-історичний термін. Останній оплот автономії, волі і демократії, національної незалежності і притулку всіх утікачів від кріпацтва — Запорізька Січ — була захоплена й зруйнована у 1775 р. (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк,*

Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 37).

2. Внесок гетьманів у розвиток української державності за доби Гетьманщини

Хмельницький Богдан-Зіновій Михайлович (1595—1657 рр.) — український гетьман, видатний державний діяч і полководець. У 1648 р. очолив національно-визвольну війну українського народу проти польсько-шляхетського гноблення України. Засновник української козацької держави. Народився в шляхетській родині. Вчився спочатку в українській школі, а згодом — у Львівському єзуїтському колегіумі. Під час Хотинської війни разом з батьком брав участь в поході польського війська до Молдавії, де під Цецо-рою потрапив до турецького полону. По звільненні з полону деякий час перебував на Запоріжжі, а пізніше служив у Чигиринському полку реєстрових козаків писарем, а згодом сотником; деякий термін обіймав посаду писаря Війська Запорізького, потім знову служив чигиринським сотником. Брав участь у козацько-селянських повстаннях 30-х років XVII ст. Зазнав кривди й переслідувань з боку польської влади. Наприкінці 1647 р. разом прибічниками втік на Січ, де його було обрано гетьманом. Звідти почалося народне повстання проти поляків. Під керівництвом Б. Хмельницького здобути блискучі перемоги, розбудовувалася українська державність. Через складну геополітичну ситуацію змушений був укласти Переяславський військово-політичний союз. Намагався усіляко зміцнювати суверенітет України в умовах постійних зазіхань на нього з боку московського царизму. Помер 1657 р. Похований в Суботіві. (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 188—189).*

Виговський Іван Остапович (? — 1663 рр.) — український гетьман (1657—1659 рр.) шляхетського походження. Служив у польському війську. У битві під Жовтими Водами (1648 р.) потрапив у татарський полон, з якого його викупив Б. Хмельницький. За життя Б. Хмельницького був генеральним писарем при гетьмані, а по смерті Б. Хмельницького став гетьманом України. Талановитий політичний діяч і полководець, патріот України. У 1658 р. підписав українсько-польський договір під назвою «Гадацький трактат», за яким Україна звільнялася з-під московської залежності. У 1659 р. під Конотопом розбив московське військо, яке прийшло

в українські землі з завойовницькими цілями. У жовтні 1659 р. на «Чорній раді» його було усунуто від гетьманства і повернуто до влади Ю. Хмельницького. Після цього Іван Виговський перебував на польській службі. У 1664 р. за наказом свого особистого ворога — тодішнього гетьмана Правобережної України Павла Тетері — був заарештований, безпідставно звинувачений у зраді польського короля і розстріляний (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 34—35*).

Хмельницький Юрій Богданович (прибл. 1641—1685 рр.) — гетьман України в 1657 р. та в 1659—1663 рр. Син гетьмана Б. Хмельницького. Отримав домашню освіту, навчався в Києво-Могилянській колегії. На посаді гетьмана прагнув продовжити справу, започатковану батьком, шукаючи союзника, який гарантував би цілісність і незалежність України. 27 жовтня 1659 р. він пішов на укладання нового Переяславського договору з Московією, який істотно обмежував суверенітет Української держави. 17 жовтня 1660 р. під тиском старшини підписав з Польщею Чуднівський договір. Не маючи видатних здібностей і реальних можливостей реалізувати свою програму, в 1663 р. відмовився від гетьманства і на деякий час постригся в ченці. Під час боротьби за булаву на Правобережній Україні Юрій Хмельницький спочатку підтримував гетьмана П. Дорошенка, а влітку 1669 р. взяв бік його супротивників П. Суховія та М. Ханенка. У жовтні 1669 р. потрапив до рук татар і був відісланий до Стамбула. На початку 1677 р. призначається Портою володарем «Руського князівства» зі столицею в Немирові. Робив невдалі спроби об'єднати Україну. Після укладання Бахчисарайського договору 1681 р. був відкликаний до Стамбула і позбавлено гетьманства. У 1685 р. Туреччина призначила його Гетьманом України, але через півроку за непослух турецькому урядові його страчено в Кам'янці-Подільському. Юрій Хмельницький був слабкою, неврівноваженою людиною, яка своєю діяльністю немало спричинилася до того, що цю добу в історії України названо «Руїною» (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 189—190*).

Тетеря (Моржковський, Мошковський) Павло Іванович (прибл. 1620—1671 рр.) — гетьман Правобережної України в 1663—1665 рр. Один з найвизначніших дипломатів в урядах Б. Хмель-

ницького, І. Виговського, Ю. Хмельницького, переяславський полковник (1653—1658 рр.). Походив зі шляхетського роду, мав добру освіту. Перед 1648 р. був канцеляристом Бродського суду м. Луцька, з 1649 р. — писар Переяславського полку. Протягом 50-х років брав участь майже в усіх міждержавних переговорах, що відбувалися в Чигирині, виїжджав з дипломатичними місіями до інших країн. У ранзі гетьмана підтримував похід Яна Казимира на Лівобережжя (1663—1664 рр.), намагаючись об'єднати Україну під єдиною булавою і зверхністю польського короля. Зазнавши поразки від повстанців на чолі з Василем Дрозденком (1665 р.), зрікся гетьманства і виїхав до Польщі, захопивши військову скарбницю, державний архів і гетьманські клейноди, перейшов у католицтво й дістав звання стольника полоцького та старости брацлавського, ніжинського, чигиринського. Але незабаром у Павла Тетері почалися суперечки й процеси за маєтки з польськими магнатами. Пограбований єзуїтами у Варшаві і не діставши підтримки польського уряду, Тетеря схилився на бік Туреччини, виїхав до Молдавії (Яси), а звідти до Адріанополя, де, мабуть, готував якусь антипольську акцію на боці Туреччини, але незабаром помер (у кінці 1670 р. або на початку 1671 р.) (отруєний польськими агентами) (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 169.*)

Брюховецький Іван Мартинович (1623—1668 рр.) — гетьман Лівобережної України в 1663—1668 рр. З 1648 р. при дворі Б. Хмельницького в ролі «старшого слуги» займався вихованням гетьманича Юрія, виконував дипломатичні доручення. З 1659 р. перебував на Запорізькій Січі, тоді ж обраний кошовим отаманом. У 1661 р. прийняв титул кошового гетьмана. Протягом 1662—1663 рр. — один із головних претендентів на гетьманство в Лівобережній Україні. Москвофільські заяви І. Брюховецького забезпечили йому підтримку царського уряду. На «Чорній раді» під Ніжином (1663 р.) проголошений гетьманом. Наказав стратити іншого претендента — Я. Сомка, вчинив розправу над опозицією. У вересні 1665 р. першим з українських гетьманів здійснив візит до Москви. Невдалі спроби І. Брюховецького припинити колонізаторську політику російського уряду спричинили падіння його політичного авторитету в Україні. Прагнучи втримати важелі влади, оголосив про розрив з Москвою. 7 червня 1668 р. біля Диканьки відбулось об'єднання військ Правобережної та Лівобережної України, під час

якого лівобережні козаки жорстоко вбили І. Брюховецького. За наказом гетьмана П. Дорошенка його тіло було перевезено до Гадяча і там поховано з усіма гетьманськими почестями в соборній церкві (Бойко О. *Історія України*. — К., 2002. — С. 169).

Многогрішний Дем'ян Ігнатович (1631—1703 рр.) — гетьман Лівобережної України (1668—1672). Він походив із селянської родини з м. Коропа, що на Чернігівщині. Але, як і тисячі інших селян, у роки революції покозачився і зажив неабиякої слави, дійшовши до посади полковника Чигиринського, а згодом — Чернігівського полку. Радо сприйняв повідомлення про возз'єднання українських земель під булавою Дорошенка, з яким був близько знайомий ще з часів початку революції. В 1668 р., після від'їзду на Правобережжя, гетьман П. Дорошенко залишив Многогрішного в Лівобережній Україні наказним гетьманом і доручив йому завершити визволення краю. Однак наступ московських військ, відсутність воєнної допомоги від П. Дорошенка, який порадив захищатися своїми силами, сильні московські залоги у містах, тиск промосковськи настроєної частини старшини і православного духовенства, особливо архієпископа чернігівського Л. Барановича, примусили Д. Многогрішного піти на переговори з царським урядом. У грудні на старшинській раді в Новгороді-Сіверському його було обрано лівобережним гетьманом, а в березні 1669 р. цей вибір підтвердила Козацька рада у Глухові. Д. Многогрішний присягнув на вірність московському цареві й підписав т. зв. Глухівські статті, які скасовували умови Московського договору 1665 р. та декларували права України на основі статей Б. Хмельницького, але зі значним обмеженням української автономії: 1) московські воєводи залишалися в п'яти українських містах без права втручатися в місцеві справи; 2) податки мав збирати гетьманський уряд; 3) козацький реєстр становив 30 тис. чол.; 4) створювалися т. зв. компанійські полки для приборкання непокірних; 5) Україні заборонялися зносини з іноземними державами. Після обрання гетьманом Многогрішний намагався проводити політику, спрямовану на захист державних інтересів України. Добився, щоб Київ з округою, незважаючи на умови Андрусівського перемир'я 1667 р., залишився у складі Гетьманщини. Спираючись на полки компанійців, прагнув зміцнити гетьманську владу, поступово послаблюючи політичну роль козацької старшини, без якої проводив переговори, сам надавав і відбирав військові посади, без суду карав навіть полковників, гостро придушував усілякі прояви сваволі й непослуху. Відновив зв'язки з П. Дорошенком, вів

із ним таємні переговори про можливість переходу Лівобережної України під протекторат Туреччини. Така політика викликала невдоволення як частини старшинської верхівки, так і московського уряду. Тому в березні 1672 р. група амбітних старшин, серед яких був і майбутній гетьман І. Самойлович, порозумівшись із москovi-тами, захопили сонного гетьмана і вивезли з Батурина в Москву. Там його було звинувачено в зраді, зокрема за незадоволення московською політикою в Україні та зносини з Дорошенком, і після жорстоких катувань засуджено до смерті. Уже під катівською сокирою Д. Многогрішного і його брата було помилувано, вислано в Сибір і ув'язнено в Іркутській тюрмі. У 1688 р. Д. Многогрішного було звільнено, після чого він певний час перебував на військовій службі в Забайкаллі. У 1696 р. постригся в ченці одного з тамтешніх монастирів, де й помер (Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-9169.html>).

Дорошенко Петро Дорофійович (1627—1698 рр.) — гетьман України (1665—1676 рр.), один із найвидатніших діячів її історії. Народився в Чигирині в козацькій родині. Здобув ґрунтовну освіту. Активний учасник Визвольної війни українського народу, один з найближчих соратників Б. Хмельницького і продовжувач його справи. Ставши гетьманом на Правобережжі, рішуче виступив проти умов Андрусівського договору й восени 1667 р. зробив спробу приєднати до Гетьманщини західний регіон. У червні 1668 р. домігся возз'єднання Козацької України, гетьманом якої був обраний. В умовах спровокованої Запоріжжям й сусідніми з Україною державами політичної боротьби пішов у березні 1669 р. на прийняття турецького протекторату. Влітку 1672 р. взяв участь у поході турецької армії проти Польщі, але, не вдоволений укладеним між Портою і Польщею Бучацьким договором, який перекреслював його політичні плани, переорієнтувався на Московію і Польщу. У розпалі народного обурення спустошенням України турецько-татарською та польською арміями складає гетьманські повноваження. У березні 1677 р. вивезений до Москви, 1679—1692 рр. — в'ятський воєвода. Останні роки провів у своєму маєтку в с. Ярополчому Волоколамського повіту, де й похований. Могила збереглася до нашого часу. Упродовж свого гетьманування провів або брав участь у ряді воєн, як з Польщею, так і з Московією: Російсько-польській війні (1654—1667 рр.), Українсько-польській війні (1666—1671 рр.), Українсько-московській війні (1665—1676 рр.), Польсько-турецькій війні (1672—1676 рр.). Був тричі одружений, мав двох дочок і трьох

синів. Їїго правнучкою, по лінії останнього шлюбу з Агафією Єропкиною, була дружина Олександра Пушкіна — Наталя Гончарова (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 66—67*).

Ханенко Михайло Степанович (початок 1620-х рр. — п. 1680) — гетьман Правобережної України (1669—1674). Брав участь у всіх боях, які вів Уманський полк під час Національно-визвольної війни українського народу. Із 1656 по 1669 перебував на посаді уманського полковника. Підтримував гетьмана Ю. Хмельницького. Підписав Переяславські статті 1659 і Чуднівський договір 1660. 1660 — гетьман наказний козацьких військ на південно-східних кордонах України. 1661 отримав нобілітацію від польського короля Яна II Казимира Вази. Під час правління в Правобережній Україні П. Тетері був призначений наказним полковником (1663). Від імені Кальницького полку, Корсунського полку, Паволоцького полку та Уманського полку 1669 на козацькій раді під Уманню Ханенка було обрано гетьманом Війська Запорозького на противагу П. Дорошенку. Був прихильником ідеї утвердження української державності під зверхністю польського короля. 1670 уклав Острозьку угоду з урядом Речі Посполитої, згідно з якою автономія Правобережної Гетьманщини значно обмежувалася. Одночасно за Острозькою угодою був підтверджений статус Києво-Могилянської академії. Того ж року отримав офіційне визнання від польського короля Міхала-Корибута Вишневецького. Разом із військами гетьмана великого коронного Я. Собеського полки Ханенка 1671 захопили Брацлав і Ямпіль. 1672 Ханенка підтримували Брацлавський полк (до якого перед тим влився Кальницький полк), Корсунський, Могилівський, Торговицький та Уманський полки. Разом із польськими військами воював проти багатотисячної армії турецького султана Мегмеда IV, яка наприкінці літа 1672 вступила в Правобережну Україну. Згідно з умовами Бучацького мирного договору 1672 Ханенко змушений був покинути межі України. Брав участь у т. зв. Голомбській конфедерації короля Міхала-Корибута Вишневецького. Навесні 1673 повернувся в Україну. 11 вересня 1673 невелике військо Ханенка зазнало поразки під стінами Києва. 17 березня 1674 на генеральній раді під Лисянкою поступився булавою на користь лівобережного гетьмана І. Самойловича і перейшов на Лівобережну Україну. 1677 був заарештований за відновлення зв'язків із польським королем Яном III Собеським. Володів

великими маєтностями на Уманщині, а потім — Чернігівщині. Збереглися цікаве описання зовнішності гетьмана, яке залишив у своєму щоденнику У. фон Вердум (1671), а також портрет М. Ханенка (Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe>. *Khanenko M.*).

Самойлович Іван Самійлович (? — 1690 рр.) — гетьман Лівобережної України. Походженням із духовенства. Освіту здобув у Київському колегіумі. Змолоду у козацькому війську. В 1669 р. обирається генеральним суддею лівобережного козацького війська, в 1672 р. — гетьманом Лівобережної України. У 1668 р. підтримав гетьмана І. Брюховецького й узяв участь у повстанні проти засилля російських воєвод в Україні. В 1677—1678 рр. керував полками у війні проти Туреччини. В 1674 р. обраний гетьманом Лівобережної та Правобережної України. Відстоював державні інтереси України у відносинах з Московщиною. В 1687 р. очолив козацькі полки в першому Кримському поході царських військ і був звинувачений у його невдачі. Засланий до Тобольська, де перебував до кінця життя (*Бойко О. Історія України. — К., 2002. — С. 176*).

Мазепа Іван Степанович (1639—1709 рр.) — гетьман України, політичний діяч і дипломат. Народився на Київщині в шляхетській українській родині. Освіту здобув у Києво-Могилянській академії, згодом — у Варшаві в єзуїтській колегії. Кілька років жив за кордоном — у Німеччині, Франції, Італії, Нідерландах, де вивчав дипломатію, військову справу та мови. У 1659—1663 рр. був на службі при дворі короля Польщі, виконуючи дипломатичні доручення. В Україну повернувся у 1663 р., а в 1669 р. став командиром особистої охорони гетьмана П. Дорошенка. У 1682 р. призначений генеральним осавулом при лівобережному гетьмані І. Самойловичі. У 1687 р. на раді старшин його обрали гетьманом України. На початках свого гетьманства зумів здобути прихильність московського царя Петра I та його двору. Проте дбав про збереження у Гетьманщині прав і вольностей. Здійснював політику об'єднання українських земель на основі станової держави західноєвропейського зразка з одночасним збереженням традиційного козацького устрою. Турбувався про інтереси козацької та аристократичної верхівки, що викликало незадоволення у нижчих верств населення. Не задоволений політикою московських можновладців, потайки шукав союзу з Річчю Посполитою та Швецією, сподіваючись з їх допомогою відновити незалежність України від Московщини. При цьому жорстоко розправлявся з політичними конкурентами з числа козацьких

ватажків. Після поразки шведсько-українського війська у Полтавській битві (1709 р.) разом зі шведським королем Карлом XII відступив у землі, контрольовані турками. Помер у 1709 р. в передмісті Бендер. Похований у Святогорському монастирі румунського міста Галаца. Гетьман І. С. Мазепа — видатний культурно-просвітницький діяч України. За його сприяння в 1694 р. Києво-Могилянська колегія отримала статус академії, в 1700 р. було засновано Чернігівський колегіум. Він був покровителем літератури, підтримував творчість Дмитра Туптала, Стефана Яворського, Іоанна Максимовича. Багато церков і монастирів І. С. Мазепа обдаровував іконами, книгами, дзвонами (*Політична історія України / під ред. Танцюри В. І. — К., 2001. — С. 138*).

Орлик Пилип (1672—1742 рр.) — генеральний писар в уряді гетьмана І. Мазепа (1707—1709 рр.), автор поезій, книг, політичних маніфестів. Обраний гетьманом Війська Запорозького в еміграції (1710 р.). Між П. Орликом і козацькою старшиною було укладено угоду під назвою «Пакти і Конституція прав і вольностей Війська Запорозького», що в історіографії отримала назву «Конституція Пилипа Орлика». Перебуваючи у політичній еміграції, шукав підтримки провідних європейських країн у відновленні самостійної Української держави. Конституція Орлика 1710 р. визначала державний устрій України як суверенної держави, вирішення поточних державних питань гетьманом спільно з Радою Генеральної старшини; виборність посадових осіб; принципи фінансової, податкової, аграрної політики; недоторканість особи, її відповідальність тільки перед судом; відновлення Української Православної Церкви. Хоч Конституція 1710 р. не ввійшла в життя на всій території України, однак мала велике значення як дороговказ, у якому напрями мали йти державні реформи, національно-державне будівництво, забезпечення державного суверенітету (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 125*).

Скоропадський Іван Ілліч (1646—1722 рр.) — гетьман Лівобережної України (1708—1722). Походив з козацько-старшинського роду Скоропадських. В 1675—1676 — військовий канцелярист у гетьмана І. Самойловича. Виконував важливі дипломатичні доручення гетьмана у його зносинах з царським урядом. У 1681—1694 рр. — чернігівський полковий писар. Брав участь у Кримських походах 1687 і 1689 рр. З 1698 р. генеральний бунчужний, з 1701 р. — генеральний осавул. У 1706—1708 рр. — полковник

Стародубського полку. Будучи прихильником гетьмана І. Мазепи, в силу обставин не перейшов з ним до шведів. На Генеральній військовій раді у Глухові в листопаді 1708 р. за рекомендацією царя Петра І був обраний гетьманом. Підготував проект нової міждержавної угоди між Гетьманщиною і Московською державою, що передбачав зміцнення державно-правового становища Гетьманської держави, однак не був затверджений Петром І. За правління Скоропадського московський уряд значно обмежив державні права Гетьманщини. Для надійного забезпечення своєї влади московський уряд розмістив на території Гетьманщини 10 драгунських полків, утримання яких лягло важким тягарем на місцеве населення. Заборонивши Скоропадському самостійно призначати генеральну і полкову старшину, Петро І ставив на ці посади російських воєвод та вельмож. Землі Лівобережної України конфісковувалися у їхніх власників (зокрема прихильників гетьмана І. Мазепи) і щедро роздавалися царським урядовцям і фаворитам. У Гетьманщині проводилися численні мобілізації козаків для участі у бойових діях під час Північної війни 1700—1721 рр. та для важких робіт на будівництві укріплень, каналів (Ладога, Волга—Дон) і нової столиці Московської держави — Санкт-Петербурга. Обмежуючи владу І. Скоропадського та проводячи колоніальну економічну політику щодо України (заборонено торговельні відносини Гетьманщини з країнами Західної Європи і Запорозжям, гальмувався розвиток українських промислів тощо), царський уряд вдавався до дискримінаційних заходів щодо української культури та церкви. Зокрема у 1720 за розпорядженням Петра І заборонено друкувати книжки українською мовою. З метою встановлення остаточного контролю над державним життям України царським маніфестом 1722 р. створено Малоросійську колегію, якій підпорядковувалися адміністративні й судові органи Гетьманщини, що фактично позбавляло гетьмана реальної влади. Протягом свого правління І. Скоропадський намагався протестувати проти колоніальної політики царського уряду та відстоювати залишки автономії Гетьманщини, однак, позбавлений реальної влади, він не міг впливати на становище в Україні. Помер у липні 1722 і похований у Гамаліївському монастирі біля Глухова (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 157—158*).

Апостол Данило Павлович (1654—1734 рр.) — військовий і державний діяч України, гетьман Лівобережної України (1727—1734).

Походив з відомого козацького роду. 1682 обрано миргородським полковником. Полковий уряд у Миргородському полку обіймав до 1686. Звільнено новим гетьманом І. Мазепою як прибічника скинутого гетьмана І. Самойловича. 1693 знову обрано на полковий уряд Миргородського полку, який обіймав до 1727. Як талановитий військовий діяч прославив себе під час Азовсько-Дніпровських походів 1695—1696, коли оволодів турецькими фортецями в гирлі Дніпра. 1696 разом з гадяцьким полковником Боруховичем розбив на р. Ворсклі (прит. Дніпра) війська кримського хана та гетьмана ханської України Петрика. Брав активну участь у Північній війні 1700—1721. 1701 в ранзі наказного гетьмана здійснював похід у Ліфляндію (частини сучасної Латвії та Естонії). Прославився в битві 1701 під Ераствером (нині територія Естонії), де керована ним козацька кіннота навальною атакою захопила артилерію противника. 1704 за наказом Петра I відправлений на чолі 3-тисячного козацького корпусу в Польщу на допомогу королю Августу II. Відзначився в битві під Варшавою 1705, однак незабаром на знак протесту проти утисків козаків з боку царського генерала Паткуля самовільно залишив Польщу і повернувся в Україну. 28 жовтня 1708 разом з гетьманом І. Мазепою перейшов на бік шведського короля Карла XII. Проте невдовзі, 21 листопада, Апостол залишив шведський табір і прибув до військ Петра I. За Апостолом було залишено уряд Миргородського полку і всі його маєтки. Брав участь у Прутському поході 1711 та Перському поході 1722 як наказний гетьман українських військ. У роки правління Малоросійської колегії (1722—1727) відстоював автономні права Гетьманщини. Перебуваючи влітку 1723 у військовому таборі на р. Коломаку (притока Ворскли, басейн Дніпра), організував подачу імператору Петру I колективної чолобитної на захист козацьких прав і вольностей. На початку 1724 за участь в опозиційному русі за наказом імператора його заарештовано і відправлено в ув'язнення до Санкт-Петербурга. Звільнено на початку 1725 з-під варті, протягом року перебував у Санкт-Петербурзі під наглядом. 1 жовтня 1727 обрано гетьманом Лівобережної України. У своїй діяльності керувався нормами «Рішительних пунктів» 1728 Петра II, які значно обмежували автономний статус Гетьманщини; правив під наглядом царського міністра (резидента). Як гетьман Апостол багато зробив для впорядкування місцевої адміністрації, реформування системи судочинства, ліквідації зловживань у користуванні державним земельним фондом (т. зв. ранговими маєтностями), розвитку зовнішньої торгівлі

України. Помер у містечку Сорочинцях (нині с. Великі Сорочинці Миргородського р-ну Полтав. обл.). Похований у Спасо-Преображенській церкві (Електронний ресурс. — Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe. -Apostol_D).

Розумовський Кирило Григорович (1728—1803 рр.) — останній гетьман України (1750—1764), граф Російської імперії (із 1744), сенатор (із 1762), президент Петербурзької АН (1745—1765). Народився в сім'ї рядового козака Григорія Розума. Старший брат Кирила Олексій Розумовський завдяки чудовому голосу опинився у придворній капелі, став фаворитом доньки Петра I цесарівни Єлизавети. Після сходження Єлизавети I на престол Олексій Розумовський отримав звання й маєтності та мав неабиякий вплив при дворі. 1742 він забрав до Петербурга Кирила Розумовського. 1743—1745 К. Розумовський навчався у найкращих освітніх закладах Німеччини, Франції та Італії. 1745 (у 18 років) він став президентом Російської Академії наук, яку очолював протягом п'ятдесяти років. Перші чотири її президенти були німцями. Але Єлизавета I спрямувала свою політику проти засилля німців. 1747 імператриця відновила гетьманство в Україні. Цьому сприяли міжнародні обставини та прохання козацької старшини. 1750 на козацькій раді у Глухові К. Розумовського обрали гетьманом Лівобережної України. Кандидатуру гетьмана визначала імператриця, а на Глухівській раді відбулося втілення сценарію «обрання». К. Розумовський почав докласти зусиль до розбудови автономії Гетьманщини. Без погодження з Петербургом він призначав полковників, сприяв забороні поширення на українців «холопства», хоч роздавав у володіння козацькій старшині сотенні містечка з вільним населенням, здійснював адміністративну та судову реформи. Прагнув налагоджувати міжнародні зв'язки. Виношував ідею створення університету в новій гетьманській резиденції — Батурині. Однак цей проект не вдалося реалізувати. Сприяв розвитку української науки (зокрема історії), літератури й мистецтва. Після приходу до влади Катерини II гетьманство було ліквідовано у 1764 році. Розумовський вирушив у подорож за кордон. Протягом 11 років нова імператриця не дозволяла йому повернутися в Україну. 1794 він остаточно переїхав до Батурина. Займався меценатством. Помер у січні 1803 в Батурині, де його і поховали в трапезній церкві Воскресіння Христового, яку він відбудував на руїнах мазепинської церкви (Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.nbuw.gov.ua/node/4815>).

3. Значення договірних статей українських гетьманів в історії українського державотворення

Договірні статті українських гетьманів — документи міжнародно-правового та державно-правового змісту, що визначали юридичні засади українсько-російських відносин та устрій Української козацької держави в 2-й пол. XVII—XVIII ст. Перші договірні статті українських гетьманів було укладено в Москві в квітні (березні) 1654 за результатами переяславсько-московських переговорів у січні—квітні 1654 (Березневі статті 1654). Вони стали основою при виробленні умов наступних договірних статей, які впродовж XVII ст. укладалися кожного разу при виборах нового гетьмана (за винятком елекції І. Виговського 1657), а саме: Переяславських статей 1659 при вступі на гетьманування Ю. Хмельницького, Батуринських статей 1663 — І. Брюховецького, Глухівських статей 1669 — Д. Многогрішного, Конотопських статей 1672 — І. Самойловича та Коломацьких статей 1687 — І. Мазепи. Крім того, інколи договірні статті укладалися з метою фіксування нових політичних реалій — Переяславські статті 1674 І. Самойловича після проголошення акта переходу Правобережної України під владу лівобережного гетьмана, або ж — надання російсько-українським міждержавним стосункам принципово нового звучання, як це робилося в інкорпораційних за змістом Московських статтях 1665 І. Брюховецького. Укладанню договірних статей українських гетьманів передували підготовка та подача українською стороною відповідних проектів (найвідоміші в історичній літературі — Жердівські статті (проект) Ю. Хмельницького 1659) і намагання царського уряду трансформувати українські пропозиції у вигідному для себе напрямі. Зазвичай внесені російською стороною до договірних статей українських гетьманів умови випереджали фактичний стан справ і були спрямовані на подальше обмеження автономних прав Гетьманщини. Найразючіші відмінності між політичними реаліями й правовими нормами фіксували Московські статті 1665, спроба реалізації яких стала однією з головних причин українсько-російської війни 1668—1669. Надалі царський уряд здійснював політику поступової ліквідації автономних прав Гетьманщини. Після антиросійського виступу І. Мазепи 1708 російське керівництво замінило двосторонні договори царськими указами, що визначали українські права і вільності («Рішительний указ» 1709 та «Рішительні пункти» 1728). Формально договірні статті українських гетьманів діяли до моменту ліквідації в Україні інституту гетьманату імператрицею

Катериною II (Електронний ресурс. — Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?=#Dogovirni_statti_getmaniv).

4. Пакти та Конституції законів і вольностей Війська Запорозького як пам'ятка українського державотворення

Пакти та Конституції законів і вольностей Війська Запорозького 1710 («Договори і постанови прав і вольностей військових...») — договір, укладений між обраним гетьманом П. Орликом та козацькою старшиною і козаками Війська Запорозького. В історіографічній традиції має назви: «Договір», «Хартія», «Угода», «Акт», «Конституція», «Державна Конституція», «Конституція Пилипа Орлика», «Бендерська Конституція», «Козацька Конституція», «Конституція Української гетьманської держави», «Перша Конституція України», «Конституція Війська Запорозького», «Українська Конституція» тощо. «Пакти та Конституції...» ухвалені 16 (5) квітня 1710 в умовах відступу військ І. Мазепи з території України після поразки в Полтавській битві 1709. Підготовлені за результатами так званої Бендерської комісії 1709, окремих нарад генеральної старшини під час виборів нового гетьмана на старшинській раді, яка відбулася на території османської фортеці Бендери. Скріплені присягою обраного на раді гетьмана П. Орлика, його підписом та державною печаткою Війська Запорозького. Затверджені 21 (10) травня 1710 шведським королем Карлом XII як «протектором України» в документі під назвою «Підтверджувальна грамота пактів королем Швеції» («Confirmatio horeem Pactorum a Rege Sueciae»). Як політико-правовий акт «Пакти та Конституції...» мали широке застосування: 1) визначали взаємовідносини між головними суб'єктами політичної системи Української козацької держави — гетьманом і козацькою старшиною; 2) були зводом узаконених і неузаконених норм, що в разі відвоювання Лівобережної України та Правобережної України відповідно в Росії й Польщі регулювали б діяльність державної влади, у т. ч. конституювали територіальний, церковний, політичний, економічний, фінансовий, правовий і судовий устрій об'єднаної України, а також визначали права й обов'язки її станів; 3) стали маніфестом до міжнародної спільноти, який *post factum* публічно оголошував про причини відмови Української козацької держави від політичної зверхності Московського царства та вказував на мотивації її переходу під протекторат Шведського королівства (Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://resource.history.org.ua/>

cgi-bin/eiu/history.exe?=&Pakty_i_Konstytutsiia_prav_i_volnostej_Vijska_Zaporozkoho_1710).

5. Історичне значення Гетьманщини в історії української державності

Гетьманщина відіграла важливу роль у формуванні Української держави. Захистила український народ від асиміляції, експлуатації та національно-релігійних утисків з боку польської влади. Незважаючи на втручання російських чиновників, ключові посади в Гетьманщині обіймали саме українці. Гетьманщина створила умови для остаточного становлення українського народу, розвитку його мови та культури. Чимало нащадків козацької старшини стали видатними українським діячами, які продовжили боротьбу за відновлення української державності (Електронний ресурс. — Режим доступу: <https://i100rik.com.ua/g-e-t-m-a-n-shh-i-n-a-1687-1796-rr/>).

ЛЕКЦІЯ № 7—9 (Денна форма навчання — 6 год.)

Тема 8. УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ ЗА ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (Карпато-Українська державність)

Державність в УНР доби Центральної Ради: загальна характеристика. Внесок Української Центральної Ради у розвиток української державності. Видатні борці за відновлення української державності періоду Української революції. Внесок політичних партій в УНР доби Центральної Ради у процес українського державотворення. Пам'ятки вітчизняного державотворення в УНР доби Центральної Ради. Гетьманський переворот 1918 р. та його значення в історії української державності. Державотворча діяльність гетьмана П. Скоропадського. Закони про тимчасовий державний устрій України та гетьманські грамоти П. Скоропадського як пам'ятки державотворення. Державність ЗУНР: загальна характеристика. Державотворча діяльність Є. Петрушевича. Історичне значення Акта Злуки (1919 р.) для розвитку української державності. Тимчасовий Основний Закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії як пам'ятка державотворення.

Внесок Директорії УНР у розвиток української державності. Державотворча діяльність С. Петлюри. Державотворчий проект К. Левицького «Галицька Республіка». Державність Карпатської України. Державотворча діяльність А. Волошина. Конституційні акти незалежної Карпатської України як пам'ятки державотворення.

Зміст лекції

1. Державність в УНР доби Центральної Ради: загальна характеристика

УНР доби Центральної Ради — це перша у ХХ ст. спроба створити незалежну державу Україна. Проголошена 7 листопада 1917 р., УНР спочатку розглядалася як автономна частина федеративної Росії, а з середини січня 1918 р. — як суверенна демократична республіка. Вищим законодавчим органом до скликання Українських установчих зборів вважалася Українська Центральна Рада. Вищим виконавчим органом став уряд УНР — Генеральний секретаріат, а з січня 1918 р. — Рада народних міністрів. Судова влада здійснювалася Генеральним судом УНР (створений 2 грудня 1917 р.), який виконував функції колишнього Правительствуючого сенату. До складу Генерального суду входила і Прокуратура УНР. У своїй діяльності судові органи керувалися, головним чином, старим цивільним, кримінальним та процесуальним законодавством. Правопорядок підтримувався міліцією, загонами Вільного козацтва та окупаційними військами. Власна армія та флот фактично зруйновані у березні—квітні 1918 р. (*Михайло Грушевський — видатний громадський, політичний діяч — син українського народу* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/TS001787>).

2. Внесок Української Центральної Ради у розвиток української державності

Українська Центральна Рада — керівний орган, який було проголошено в ніч 3—4 березня 1917 р. як український громадсько-політичний орган. У перші місяці було визначено її основні гасла, розроблено стратегію і практику їх втілення в життя, а відповідно оформилася внутрішня структура, склався перший список членів Ради, висунулися керівники, утворився апарат, сформувався фракції. З найпомітніших подій цього періоду відомо дві: повернення 13 березня до Києва М. Грушевського та Всеукраїнський

національний конгрес 19 квітня 1917 р. Національний склад Центральної Ради: українці, яким належало 75 % мандатів, решта — національні меншини; соціальний склад — із 798 мандатів більше половини (471) мали Всеукраїнські ради військових, селянських та робітничих депутатів. Радянська історіографія визначала Центральну Раду як однорідну контрреволюційну буржуазну інституцію, тоді як документи свідчать, що до її складу в різні періоди входило 19 політичних партій: українських, російських, єврейських, польських, 17 із них називали себе соціалістичними. Найбільше представництво у Раді мали фракції партій українських есерів та есдеків. На основі пропорційності між фракціями, які складали Велику Раду, формувалась Мала Рада. Найбільше місць у Малій Раді (14) мали УСДРП і УПСР. Більшість з найвідповідальніших політичних рішень ЦР було прийнято Малою Радою (I, III, IV Універсали, Конституцію УНР та ін.). Виконавчим органом УЦР був Генеральний секретаріат на чолі з В. Винниченком. Діяв він від 28 червня 1917 р. до 11 січня 1918 р. У липні 1917 р. визначений крайовим органом влади в Україні. В січні 1918 р. IV Універсалом він був перетворений на Раду народних міністрів УНР (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 181—182*).

3. Видатні борці за відновлення української державності періоду Української революції

Грушевський Михайло Сергійович (1866—1934 рр.) — український історик, політичний і державний діяч. Народився 17 (29) вересня 1866 року у Холмі (нині Польща), де його батько, Сергій Федорович Грушевський після закінчення Київської духовної академії працював вчителем словесності. Виріс на Кавказі. Виховання, розповіді батька та рідкі поїздки в Україну рано збудили в Михайлові зацікавлення та вболівання за долю Батьківщини. Під час навчання в Тифліській гімназії у 1880—1886 рр. почалося свідоме захоплення українською історією та літературою, пошук свого місця у справі служіння Україні. З 1886 року Михайло продовжує здобувати освіту на історико-філологічному факультеті Київського університету. Грушевському поталанило на справжнього вчителя — відомого історика, професора Володимира Антоновича. Під його керівництвом він підготував свої студентські наукові праці, які не втратили свого значення і сьогодні, захистив магістерську

дисертацію. За рекомендацією В. Антоновича 1894 р. Михайло Грушевський отримав посаду професора першої на українських землях кафедри історії України у Львівському університеті. Десятилітня доба Михайла Грушевського у Львові (1894—1914) — це курси лекцій в університеті, це створення власної історичної наукової школи, це напружена праця в Науковому товаристві імені Шевченка (очолював з 1897 по 1913 р.), яке завдяки організаторському таланту вченого по праву мало статус нетитулованої Української академії наук, це неперевершена видавнича діяльність. Вершиною наукової діяльності М. Грушевського стала реалізація його мрії ще з київських студентських часів — написання суцільної історії України. Перший том фундаментальної «Історії України-Руси» побачив світ у 1898 році. В основу цієї праці була покладена розроблена автором історична схема самостійного розвитку українського народу від найдавніших часів. Послідовники Грушевського назвуть його «Історію України-Руси» метрикою українського народу, поставивши в один ряд з Шевченковим «Кобзарем». Грушевський здобув заслужений авторитет провідника українського руху, а отже став небезпечною особою для урядових кіл. З початком I світової війни повертається до Києва, де відразу ж був заарештований. Лютнева революція у Петрограді дала Грушевському волю. 4 березня в Києві утворюється Центральна Рада, яка взяла на себе функцію центрального органу руху українського громадянства за «своє право і втрачені вольності». М. Грушевського заочно обирають головою Центральної Ради. 12 березня 1917 р. він повертається з Москви до Києва. 14 місяців, протягом яких існувала Центральна Рада (з березня 1917 по 1918 р.), М. Грушевський був її незмінним головою — першим спікером першого українського парламенту. 10 червня 1917 р. Центральна Рада першим своїм Універсалом проголосила автономію України у складі Російської федеративної республіки, а 15 червня обрала і затвердила перший український уряд на чолі з В. Винниченком. 29 квітня 1918 р. Центральна Рада обрала Михайла Грушевського Президентом Української Народної Республіки, започаткувавши інститут президентства у нашій країні. Восени 1923 р. М. С. Грушевського обирають дійсним членом Всеукраїнської академії наук (ВУАН). У березні 1924 р. він приїздить із сім'єю до Києва, сподіваючись завершити працю над багатотомною «Історією України-Руси». У січні 1929 р. Михайла Сергійовича, єдиного з тодішніх членів Всеукраїнської академії наук, було обрано дійсним членом Академії наук СРСР.

Атмосфера репресій 1930-х рр. не оминула й Михайла Грушевського. Дедалі ширше почала розгортатися кампанія проти історичної школи, яку він створив після повернення з еміграції в Україну. Ученого заарештовують, звинувачують в антирадянській діяльності та організації «Українського національного центру», проте через деякий час відпускають і забирають з Києва до Москви на постійне місце проживання. Останні три роки життя, проживаючи в Москві, Грушевський як академік АН СРСР працював над «Історією України-Руси». І сьогодні цей твір — найповніша історія нашої держави. Помер Михайло Сергійович раптово, 25 листопада 1934 р., на 68-му році життя в Кисловодську, де він перебував на відпочинку в санаторії (Електронний ресурс. — Режим доступу: https://svrk.gov.ua/ua/news/pg/11015284328703_n/).

Винниченко Володимир Кирилович (1880—1951 рр.) — політичний і громадський діяч, письменник. Походив з селянської сім'ї, закінчив гімназію, навчався в Київському університеті. Був членом РУП, потім УСДРП, з 1907 р. — член її ЦК. З 1903 р. — на професійній революційній роботі. Один із вождів української національної революції, лідер УСДРП, головний редактор «Робітничої газети», член та заступник голови Центральної Ради, перший голова Генерального секретаріату, генеральний секретар внутрішніх справ. Керував роботою Українського національного конгресу, двох військових, селянського та робітничого з'їздів. Очолював українську делегацію, яка в травні 1917 р. передала Тимчасовому уряду вимогу Центральної Ради про надання Україні автономії, вів переговори з делегацією Тимчасового уряду в Києві 29—30 червня 1917 р. Був автором усіх головних законодавчих актів УНР, у т. ч. чотирьох Універсалів. 9 січня 1918 р. Винниченко пішов у відставку з поста прем'єра. Засудив гетьманський переворот. 18 вересня був обраний головою Українського національного союзу, грав провідну роль в організації протигетьманського повстання. З листопада 1918 р. до лютого 1919 р. очолював Директорію, був усунутий за ліві погляди, після чого виїхав за кордон. У 1919 р. організував в Австрії Закордонну групу українських комуністів, заявивши про перехід на відповідні позиції. В 1920 р. повернувся в Україну, але після невдалої спроби співпрацювати з більшовиками знову відбув за кордон. У середині 20-х років намагався ще раз повернутися на Батьківщину, але дозволу на в'їзд не отримав. З кінця 20-х років жив на півдні Франції, повністю залишивши політичну діяльність і присвятивши себе літературі та публіцистиці. Автор

третинного мемуарно-публіцистичного твору «Відродження нації. Історія української революції (1917 — грудень 1919)» (Бойко О. *Історія України*. — К., 2002. — С. 322).

4. Внесок політичних партій в УНР доби Центральної Ради у процес українського державотворення

Українська демократична партія (УДП) — перша ліберальна партія на Наддніпрянщині, створена у 1904 р. її лідери — С. Єфремов, Б. Грінченко, Є. Чикаленко. У своїй програмі вони ставили за мету встановлення конституційного правління, здобуття національних прав України в межах Російської імперії на федеративних засадах. Наприкінці 1905 р. УДП об'єдналася з Українською радикальною партією і стала називатися УДРП. Виступала за автономію України в складі федеративної Росії з вибраною Українською народною радою (сеймом), вимагала викупу землі та підприємств у власників з наступною їх націоналізацією. З 1907 по 1917 рік вела в основному культурологічну роботу, будучи складовою Товариства українських поступовців. У червні 1917 р. на конференції перейменована на Українську партію соціалістів-федералістів (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва*. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 177—178).

Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР) — політична організація, що відбивала інтереси українського селянства. Створена у квітні 1917 р. на базі гуртків і груп, які діяли від часів першої російської революції. Лідери: М. Грушевський, М. Ковалевський, В. Залізняк, П. Христюк та ін. Друковані органи — «Народна воля», «Боротьба». Брала активну участь у створенні УНР. У липні 1919 р. ліва частина партії об'єдналася з лівою частиною УСДРП (незалежних) в Українську комуністичну партію (боротьбистів). Права частина УПСР у січні 1919 р. оформилася в УПСР (центральної течії). Наприкінці громадянської війни припинила своє існування. За радянських часів колишні члени УПСР були піддані репресіям (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва*. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 179).

Українська партія соціалістів-самостійників (УПСС) — політична організація, яка обстоювала цілковиту державну незалежність України. Утворилася в грудні 1917 р. на базі Української народної партії (увійшла до УПСС на федеративних засадах)

та ряду самостійницьких груп. Лідери: М. Андрієвський, І. Липа, М. Міхновський та ін. Партія перебувала в опозиції до Центральної Ради, особливо з земельного питання, хоча й мала в ній незначне представництво (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 179—180*).

Українська партія соціалістів-федералістів (УПСФ) — політична організація ліберально-демократичного спрямування, що виникла на базі ТУП та УДРП в червні 1917 р. Лідери: С. Єфремов (голова), Д. Дорошенко та ін. Друкований орган — газета «Нова рада». Партія брала активну участь у створенні УНР. Після розгрому УНР ЦК УПСФ емігрував спочатку до Львова, а згодом — до Праги. У 1923 р. повернула собі колишню назву — УРДП — і прийняла програму, відмовившись від соціалістичних ідей (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 180*).

Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП) — політична організація національно-демократичного спрямування. Утворилася в 1905 р. після розколу Революційної Української партії (РУП). Під час революції домагалася автономії України, демократичних свобод, націоналізації землі. Лідери: В. Винниченко (голова), Д. Антонович, Б. Мартос, С. Петлюра, М. Порш, М. Ткаченко. Партія брала активну участь у створенні УНР. У грудні 1917 р. від неї відкололись так звані ліві українські соціал-демократи, які підтримували радянську владу, а в січні 1919 р. — так звані незалежні, які в серпні 1919 р. створили разом з лівими українськими есерами УКП (боротьбистів). Після розгрому УНР керівництво партії емігрувало спочатку до Львова, а згодом — до Праги. У 1938 р., партія припинила своє існування (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 180*).

5. Пам'ятки вітчизняного державотворення в УНР доби Центральної Ради

Універсали УЦР — нормативні акти Української Центральної Ради, що видавалися протягом 1917—1918 років і стали важливим елементом розбудови національної державності України. Було

видано чотири універсали. Першим Універсалом заявлено про українську автономію в складі демократичної (немонархічної) Росії, останнім проголошено незалежність України.

Перший універсал Центральної Ради ухвалено 23 (10) червня 1917 року. Документ став відповіддю Тимчасовому уряду за небажання надати автономію, про яку було прийнято рішення на Першому всеукраїнському військовому з'їзді (18—21 травня).

Другий універсал Центральної Ради з'явився 16 (3) липня 1917 року. Вважається відступом від попереднього документа, оскільки став компромісом між ЦР та петроградським Тимчасовим урядом.

Третій універсал Центральної Ради декларував появу Української народної республіки (УНР). 20 (7) листопада 1917 року. Нове державне утворення лишалося в складі революційної Росії (небільшовицької). Утім, уся влада в Україні закріплювалася за Центральною Радою та Генеральним секретаріатом.

Четвертий універсал Центральної Ради проголосив незалежність УНР від 22 (9) січня 1918 року. Українська Народна Республіка відмовилася від автономії та федералізації з колишніми російськими регіонами (*Універсали Центральної Ради* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://mtt.in.ua/slovnnyk_universaly-tsentralnoyi-rady/).

Конституція УНР (Статут про державний устрій, права і вольності УНР)

Основний Закон Української Народної Республіки, прийнятий 29 квітня 1918 р. на останньому засіданні Центральної Ради. Конституція проголошувала державну незалежність і територіальну цілісність України, рівність прав громадян, демократичні свободи. Республіка мала бути парламентською з Всенародними Зборами як вищою законодавчою владою. Передбачався земельний адміністративно-територіальний устрій з широким місцевим самоврядуванням в усіх 30 землях. Підтверджувалося право національних меншин в Україні на національно-персональну автономію, закріплювалося право Національних союзів на законодавчу ініціативу. Вадами Конституції УНР були, зокрема, декларативність положень, невизначеність функцій органів влади та їхніх взаємовідносин, невизначеність території УНР тощо (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 96—97*).

6. Гетьманський переворот 1918 р. та його значення в історії української державності

Гетьманський переворот 1918 р. — державний переворот, унаслідок якого від влади була усунута Центральна Рада і проголошена Українська Держава на чолі з гетьманом Павлом Скоропадським. Переворот стався 29 квітня 1918 р. у Києві, його рушійною силою була політична організація Українська народна громада, а проголосив гетьмана конгрес хліборобів, скликаний Союзом земельних власників та підтриманий Українською християнсько-демократичною партією (УХДП). Гетьман оголосив «Грамоту до всього народу України» і «Закон про тимчасовий державний устрій України». Ними було скасовано УНР, а вся законодавча та виконавча влада тимчасово, до обрання Всеукраїнського сейму, передавалася гетьманові, який був також і верховним головнокомандувачем (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 47—48*).

Отже, внаслідок гетьманського перевороту була проголошена **Українська Держава** — офіційна назва держави, яка функціонувала на теренах України з 29 квітня по 14 грудня 1918. У сучасній науковій і довідковій літературі також вживаються як синонімічні визначення «Гетьманат Павла Скоропадського», «Другий Гетьманат», «новітня Гетьманщина».

7. Державотворча діяльність гетьмана П. Скоропадського

Скоропадський Павло Петрович (1873—1945 рр.) — гетьман України (1918 р.). Походив зі старовинного українського аристократичного роду (нащадок гетьмана І. Скоропадського). Закінчив Пажеський корпус у Петербурзі. З 1905 р. — на військовій службі, генерал-лейтенант. З 1917 р. — командувач 34-м армійським корпусом (після українізації — 1-й Український корпус). У жовтні 1917 р. обраний отаманом Вільного козацтва. Один з організаторів оборони України від наступу більшовицьких військ. У березні 1918 р. — один з організаторів Української народної громади, яка обстоювала ідею сильної влади. Після поразки країн Четверного союзу П. Скоропадський був змушений звернутися за підтримкою до країн Антанти. Під їх тиском 14 листопада 1918 р. гетьман проголосив федерацію Української держави з майбутньою невеликою Росією для створення єдиного фронту боротьби з радянською владою. Це стало формальним приводом до повстання

проти гетьмана. 14 грудня в Києві було проголошено Директорію. З перемогою Директорії гетьман підписав зречення від влади і виїхав до Швейцарії, а згодом до Німеччини. Під час Другої світової війни Скоропадський сприяв звільненню українських військовополонених з німецьких концтаборів. З його ініціативи були звільнені лідери українських політичних партій і рухів: С. Бандера, А. Мельник, А. Левицький та ін. Помер від тяжкого поранення, отриманого під час бомбардування станції Платлінг (біля Мюнхена). Помер у лікарні монастиря Меттен, похований в Оерсдорфі (*Бойко О. Історія України. — К., 2002. — С. 335; Довідник з історії України. — К., 2001. — С. 770*).

Досягненням П. Скоропадського у розвитку української державності є: визнання суверенітету України майже двадцятьма країнами. Навіть радянська Росія визнавала Українську Державу як суверенну. Почалися переговори з Кримом про його автономний статус у складі Української Держави. Українські посольства та консульства розташувалися більше ніж у 20 країнах світу (*Українська Держава Гетьмана Павла Скоропадського* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: znoclub.com/istoriya-ukrainy/571-ukrajinska-derzhava-getmana-pavla-skoropadskogo.html).

8. Закони про тимчасовий державний устрій України та гетьманські грамоти П. Скоропадського як пам'ятки державотворення

Закони про тимчасовий державний устрій України — тимчасова Конституція Української Держави. Видані гетьманом П. Скоропадським 29 квітня 1918. Визначали компетенцію гетьмана, Ради міністрів Української Держави, Генерального суду, церкви, права та обов'язки громадян, а також законодавчу процедуру. Гетьман ставав верховним правителем Української Держави: без його затвердження жоден закон не набував чинності, він призначав і звільняв отамана (голову) Ради міністрів разом з усім кабінетом, керував закордонними справами; був Верховним воєводою армії та флоту і оголошував на тій чи іншій території воєнний, осадний або надзвичайний стан, видав помилюванням засуджених, податковою політикою тощо. Рада міністрів і члени уряду отримали право та набули обов'язків координувати діяльність певних відомств і мали нести відповідальність перед гетьманом за загальний стан державного управління і за свої власні вказівки зокрема; за допущені ними порушення вони підлягали цивільній та карній відповідальності. Генеральний суд проголошувався вищим охоронним і захисним закладом і водночас

вищим судом Української держави в судових та адміністративних справах. На Генеральний суд поклалися також обов'язки опублікування законів. Голова і члени Генерального суду призначалися гетьманом. Спеціальний розділ «Права і обов'язки українських козаків і громадян» робив наголос не на правах, а насамперед на обов'язках населення: захищати державний лад, сплачувати податки й мито та відбувати інші повинності.

«Закони...» гарантували: 1) недоторканність особи («ніхто не може підлягати переслідуванню за злочинні вчинки тільки як у черзі, законом визначеній; ніхто не може бути затриманий під вартою, крім як у випадках, законом визначених; ніхто не може бути судимий і покараний, крім як за злочинні вчинки, передбачені існуючими в час їх здійснення законами»); 2) недоторканність житла («оселя кожного недоторканна; робити обшукання й виїмку у будинку без згоди його господаря можливо не інакше, як у випадках і порядку, законом визначених»); 3) вільне пересування, обрання місця мешкання і праці; 4) свободу зібрань («українські козаки і громадяни мають право робити зібрання в межах, не шкідливих законам, мирно і без зброї»); 5) свободу слова і друку («кожний може в межах, установлених законом, висловлювати і писати свої думки, а рівно розповсюджувати їх шляхом друку або іншими засобами»); 6) свободу об'єднання в громадські організації («українські козаки і громадяни мають право гуртувати громадян у спілки в межах, не противних законам»); 7) свободу віросповідання («всі мешканці на території України користуються кожний повсемісно свобідним відправленням їх віри і богослужінням по обряду оної»), але «первенствующою» в Українській Державі визнавалася православна християнська віра. Закони, які приймались Українською Державою, проголошувались обов'язковими для всіх українських громадян та іноземців, які перебувають в її межах. Вони набували чинності після опублікування. Незнання закону не позбавляло винного відповідальності за його порушення. У грудні 1918 «Закони...» були скасовані Директорією УНР (Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe> = *Zakony_pro_tymchas_derzh_ustriy_Ukrainy*).

Гетьманські грамоти П. Скоропадського — офіційні акти державної влади Української Держави. Видавалися від імені гетьмана. Грамоти знаменували окремі етапи існування Української Держави і відображали політичні процеси, що відбувалися у цей період. Першим офіційним документом доби гетьманщини була «Грамота

до всього українського народу» від 29 квітня 1918. Вона проголосувала перехід усієї влади в Україні до гетьмана П. Скоропадського. Управління державою мало здійснюватися через посередництво уряду — Ради міністрів Української Держави, яка призначалася гетьманом. Оголошувалося про розпуск Української Центральної Ради, земельних комітетів, скасування законів і розпоряджень попереднього українського уряду, відновлення прав приватної власності, повної свободи торгівлі й підприємництва, купівлі й продажу землі тощо. Разом із виданими того ж дня «Законами про тимчасовий державний устрій України» грамота від 29 квітня 1918 заклала правові підвалини гетьманської влади в Україні. Гетьманська грамота від 29 жовтня 1918 була видана, коли після урядової кризи сформувалася нова коаліційна Рада міністрів за участі представників українських демократичних кіл. У ній П. Скоропадський заявляв, що твердо стоятиме на ґрунті незалежності держави, закликав українську демократію до співробітництва у справі її розбудови, обіцяв прискорити проведення аграрної реформи та підготувати скликання українського сейму тощо. Грамота від 14 листопада 1918 була оголошена у зв'язку з призначенням нового уряду і декларувала новий зовнішньополітичний курс Української Держави, спрямований на підтримку ідеї відродження єдиної Росії — небільшовицької, демократичної, побудованої на федеративних засадах, зі збереженням за Україною права на розвиток державності та національної самобутності. Проголошення цього курсу було зумовлене зовнішніми обставинами. В умовах неминучої поразки держав Четверного союзу в Першій світовій війні Україна шукала допомоги у держав Антанти. Остання підтримувала боротьбу антирадянських, антибільшовицьких сил, але хотіла бачити Росію єдиною державою, що й зумовило для України необхідність зміни зовнішньополітичної лінії. Політична переорієнтація була спробою врятувати Україну від анархізму і більшовизму, але викликала обурення національно-демократичних сил, які одноставно підтримували повстання проти режиму. Наслідком цього стало зречення П. Скоропадського від влади, проголошене в грамоті, виданій 14 грудня 1918 р. (Електронний ресурс. — Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history=Getmanski_gramoty).

9. Державність ЗУНР: загальна характеристика
Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) — нова республіка, створена на західноукраїнських землях після розпаду

Австро-Угорщини. Офіційно проголошена 13 листопада 1918 р. у складі Галичини, Буковини й Закарпаття. Правда, в двох останніх регіонах українська влада проіснувала дуже короткий час. Вищим органом влади ЗУНР була Українська національна рада. Виконавча влада належала Державному секретаріату. Президентом ЗУНР був Є. Петрушевич. Збройні сили держави складала Українська Галицька армія (УГА). 22 січня 1919 р. — День Соборності України: проголошення об'єднання ЗУНР і УНР в єдиній державі. Під назвою «Західна область Української Народної Республіки» (ЗО УНР) західноукраїнські землі увійшли до складу об'єднаних українських земель. ЗО УНР забезпечувалася територіальна автономія. У червні 1919 р. майже вся територія ЗУНР була окупована Польщею. У зв'язку з цими обставинами у Відні 15 листопада 1919 р. був заснований Закордонний центр ЗУНР. З поширенням польської юрисдикції на території Галичини ЗУНР припинила своє існування (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 78*).

10. Державотворча діяльність Є. Петрушевича

Петрушевич Євген Омелянович (1863—1940 рр.) — державний і політичний діяч, один із керівників української революції 1917—1920 р. Народився в сім'ї священика у м. Бузьку на Львівщині. Освіту здобув у Академічній гімназії у Львові і на правничому факультеті Львівського університету. Доктор права. У 1907—1918 рр. — посол до Австрійського парламенту, заступник голови, в 1917—1918 рр. — голова Українського парламентського представництва. З 1910 р. — депутат Галицького сейму. У 1914—1918 рр. — член Головної української ради та Загальної української ради. 19 жовтня 1918 р. як президент Української національної ради проголосив створення ЗУНР. 4 січня 1919 р. обраний президентом Західноукраїнської національної ради (фактично — президентом ЗУНР). Після проголошення 22 січня 1919 р. Акта злуки УНР і ЗУНР став членом Директорії УНР. 9 травня 1919 р. політична ситуація змусила Українську національну раду оголосити Є. Петрушевича диктатором Західної області УНР. Директорія, не визнавши законність цього акта, вивела Є. Петрушевича зі свого складу. Політичні суперечності, що виникли між С. Петлюрою і Є. Петрушевичем щодо союзу УНР з Польщею, змусили останнього виїхати за кордон, до Відня. У серпні 1920 р. Є. Петрушевич очолив

т. зв. Уряд диктатора в екзилі, головною метою якого стало відновлення політичної незалежності ЗУНР дипломатичними засобами. 15 березня 1923 р. після рішення Ради послів Антанти про передавання Галичини до Польщі уряд Є. Петрушевича припинив свою діяльність. У 20-х роках Є. Петрушевич перейшов на позиції радянськості, однак після краху політики українізації відмовився від подібних поглядів. Помер у Берліні (*Бойко О. Історія України. — К., 2002. — С. 350*).

11. Історичне значення Акта Злуки (1919 р.) для розвитку української державності

Акт Злуки — урочисте проголошення Директорією акта про об'єднання Української Народної Республіки й Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) в єдину незалежну державу 22 січня 1919 р. в Києві. Внаслідок розвалу Австро-Угорщини на західноукраїнських землях 1 листопада 1918 постала нова держава — ЗУНР. Під тиском широких народних мас, що прагнули об'єднання з «Великою Україною», в умовах розв'язаної поляками інтервенції Українська національна рада ЗУНР, її найвища законодавча влада, доручила своєму урядові — Державному секретаріату Західноукраїнської Республіки — вжити необхідних заходів для возз'єднання всіх українських земель в єдиній державі. Українська національна рада надіслала делегацію (О. Назарук, В. Шухевич та ін.) для переговорів з гетьманом П. Скоропадським. Та по прибутті переговори вже довелося вести з Директорією, яка стала на чолі протигетьманського повстання 1918. 1 грудня 1918 у Фастові було укладено «передвступний» договір між УНР і ЗУНР про наступну Злуку обох республік в одну велику державу. 3 січня 1919 р. Українська національна рада ЗУНР у Станіславі (нині м. Івано-Франківськ) затвердила «передвступний» договір між ЗУНР і УНР і прийняла ухвалу про злуку українських держав: «Українська національна рада... проголошує торжественно з'єднання... Західно-Української Народної Республіки з Українською Народною Республікою в одну, одноцільну, суверенну Народну Республіку». Державному секретаріатові ЗУНР доручалося завершити офіційне укладення договору про злуку. До скликання Установчих зборів об'єднаної Республіки законодавча влада на території ЗУНР належала Українській національній раді, виконавчу здійснював Державний секретаріат. Для переговорів з урядом УНР була обрана делегація у складі 65 осіб (очолював Л. Бачинський) та окрема комісія. 22 січня 1919 р.

Директорія УНР з приводу визначної події видала Універсал, яким оповістила про утворення єдиної незалежної УНР. В урочистій обстановці у цей день на Софійському майдані було проголошено Акт Злуки: «Однині воєдино зливаються століттями одірвані одна від одної частини єдиної України — Західно-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина і Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснились віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України. Однині є єдина незалежна Українська Народна Республіка». Акт Злуки одностайно схвалено 23 січня 1919 р. Трудовим конгресом України, що відкрився напередодні. Представники ЗУНР (48 делегатів) були введені до складу Трудового конгресу для негайного проведення в життя цього акта. До складу його президії обрано галицького соціал-демократа С. Вітика. Директорії УНР надавалося право верховної влади і покладалося зобов'язання вжити всіх заходів до оборони держави. До її складу мали увійти представники Західної України. Назву ЗУНР було замінено на «Західна область Української Народної Республіки» (ЗО УНР), якій забезпечувалася територіальна автономія. Передбачалося скликати Установчі збори, що мали утворити єдину владу Республіки (Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe> = *Akt_zluky_1919*).

12. Тимчасовий Основний Закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії як пам'ятка державотворення

Тимчасовий Основний Закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії — конституційний акт, ухвалений Українською національною радою 13 листопада 1918 р. Містив 5 статей (артикулів), у яких визначалися назва й основні засади державності Західноукраїнської Народної Республіки. До скликання Установчих зборів уся повнота законодавчої влади передавалася Українській національній раді, а виконавчої — створеному нею 9 листопада Державному секретаріатові Західноукраїнської Народної Республіки. Автором проекту конституції ЗУНР був один з найближчих співробітників митрополита А. Шептицького о. Платонід Філяс (чин св. Василя Великого). Безпосередню участь у розробленні документа брали митрополит А. Шептицький, єпископи І. Коциловський та Г. Хомишин (Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe>? = *Konstitutsiyni_Akti_Zunr*).

13. Внесок Директорії УНР у розвиток української державності

Директорія УНР 1918—1920 рр. — найвищий державний орган країни на останньому етапі Української революції, який очолив повстання проти гетьмана П. Скоропадського, а після перемоги над гетьманом (14.11.1918 р.) — уряд відновленої Української Народної Республіки, до складу якого увійшли В. Винниченко — голова Директорії, представник УСДРП; С. Петлюра — теж представник УСДРП; Ф. Швець — представник Селянської спілки; П. Андрієвський — від соціалістів-самостійників; А. Макаренко — безпартійний. У кінці грудня 1918 р. уряд — Раду народних міністрів — очолив А. Чеховський. До Директорії в кінці березня 1919 р. увійшов, за постановою Трудового конгресу, Є. Петрушевич, президент Української національної ради ЗО УНР, однак фактично участі в роботі Директорії не брав. Склад Директорії, її місцеперебування мінялися залежно від воєнної обстановки. Після перемоги повстання перебувала в Києві, 5.02.1919 р. залишила його внаслідок більшовицького наступу; вела війну за незалежність України проти більшовиків (1919 р. також проти Польщі та білогвардійців); після виходу з Директорії УНР всіх її членів, крім С. Петлюри, він 13 лютого 1919 р. став головою Директорії УНР і залишився одноосібним главою держави з титулом голови Директорії УНР (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 62—63*).

14. Державотворча діяльність С. Петлюри

Петлюра Симон Васильович (1879—1926 рр.) — державний, політичний, військовий діяч, літератор, публіцист. Народився в Полтаві в сім'ї міщан козацького походження. Освіту здобув у Полтавській духовній семінарії. Член РУП з 1900 р. (з 1905 р. — УСДРП). За участь в українському національному русі зазнавав переслідувань. До Першої світової війни займався журналістикою. В 1912—1917 рр. разом з О. Саліковським редагував журнал «Украинская жизнь». У 1916—1917 рр. — заступник уповноваженого «Союзу земств» на Західному фронті. 28 червня 1917 р. призначений Центральною Радою на посаду генерального секретаря військових справ. 31 грудня 1917 р., не погоджуючись з політикою голови Генерального секретаріату, вийшов з уряду. В січні 1918 р. перед

загрозою більшовицького наступу виїхав на Лівобережжя для створення «Українського Гайдамацького Коша Слобідської України», який відіграв головну роль у боях за Київ і придушенні більшовицького повстання в місті. Після гетьманського перевороту очолював Всеукраїнський союз земств. Перебував у опозиції до уряду гетьмана П. Скоропадського, був заарештований. 14 жовтня 1918 р. виїхав до Білої Церкви, звідки керував антигетьманським виступом. Стає членом Директорії, очолює Армію УНР. Після відступу військ УНР з Києва і виїзду В. Винниченка за кордон став головою Директорії (11 лютого 1919 р.), перервавши членство в УСДРП. Протягом 1919 р. керує боротьбою проти червоних і денікінських військ. У 1920 р. очолює війська УНР, які разом з польськими силами вступають в Україну. Внаслідок невдачі наступу і договору між РСФРР та Польщею виводить свої війська за Збруч, де вони були інтерновані польською владою. На еміграції перебував у Польщі, згодом (1923 р.) у Будапешті, потім у Відні, Женеві. 25 травня 1926 р. був убитий в Парижі агентом НКВС Шварцбартом (*Бойко О. Історія України. — К., 2002. — С. 341*).

15. Державотворчий проект К. Левицького «Галицька Республіка»

Левицький Кость Антонович (1859—1941 рр.) — політичний діяч. Освіту здобув у Львівському університеті. В 1899 р. — співзасновник Української національно-демократичної партії, згодом її голова. Обирався послом до австрійського парламенту і польського сейму. К. Левицькому належить визначна роль у боротьбі за національне визволення західноукраїнських земель. Був президентом створеної у Львові в 1914 р. Української головної ради і віденської Заграничної Української ради, в листопаді 1918 р. очолив перший уряд ЗУНР. У часи польської окупації Галичини був членом центрального уряду у Відні. Після повернення до Львова займався громадською діяльністю. У 1939 р. після вступу радянських військ у Галичину був заарештований, 20 місяців перебував у в'язниці, звільнений напередодні німецько-радянської війни. У липні 1941 р. став засновником і головою Української національної ради у Львові. Перу Левицького належать історично-політичні й правознавчі праці, серед них «Історія політичної думки галицьких українців, 1848—1914» (1926 р.), «Історія визвольних змагань галицьких українців в часи світової війни, 1914—1918», «Великий зрив» (1931 р.) та ін. (*Бойко О. Історія України. — К., 2002. — С. 305*).

Кость Левицький запропонував державотворчий проект «Галицька Республіка». Цей проект було викладено у його власноручному рукописі «Державно-правова основа Східної Галичини як Галицької Республіки», яка з'явилася у Відні у 1921 р. Вказана праця складається з 15 пунктів. У цій праці, зокрема, зазначається, що Галицька Держава є народною республікою з Українською національною радою (парламентом) і її Державним секретаріатом (правительством) (*Державно-правова основа Східної Галичини як Галицької Республіки // Україна: Антологія пам'яток державотворення, Х—XX ст.: у 10 т. / редкол. І. М. Дзюба та ін. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. — Т. 1. — С. 460*).

16. Державність Карпатської України

Карпатська Україна (до 30 грудня 1938 р. — Підкарпатська Русь) — спочатку автономна територіально-адміністративна одиниця в складі федеративної Чехословаччини, а згодом — формально незалежна держава. Утворена на теренах Закарпатської України 8 жовтня 1938 р. під назвою Підкарпатська Русь. 11—25 жовтня 1938 прем'єр-міністром був А. Бродій, а від 26 жовтня 1938 — А. Волошин. А. Бродій проводив відкриту проугорську політику, А. Волошин — проукраїнську, покладаючи надії на протекторат гітлерівської Німеччини. Згідно з рішенням Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р., від Підкарпатської Русі на користь Угорщини відійшло бл. 100 населених пунктів, зокрема міста Ужгород, Мукачеве і Берегове. 22 листопада 1938 р. чехословацький парламент змінив Конституцію Чехословацької Республіки від 29 лютого 1920 р., доповнивши її постановами про федеративний устрій. Тоді ж була ухвалена окрема Конституційна грамота Підкарпатської Русі, згідно з якою край вважався федеративною частиною Чехословацької Республіки. 30 грудня 1938 р. була запроваджена нова назва краю Карпатська Україна. Уряд Карпатської України, який після рішень Віденського арбітражу перемістився з м. Ужгорода до м. Хуста, складався з чотирьох міністерств: внутрішніх справ, шкільництва, справедливості (юстиції) і комунікації. Кожне міністерство мало кілька ресортів (відділів). Міністерство юстиції очолив А. Дутка, шкільництва — А. Штефан, комунікації — Ю. Ревай; останнє відомство мало 8 відділів: господарства, залізниць, пошти, телефону, телеграфу, охорони здоров'я, торгівлі і промислів, громадських робіт, соціальної опіки. Особистими секретарями

А. Волошина були призначені С. Росоха та І. Рогач. У грудні 1938 начальником відділу пропаганди став В. Комаринський, а директором фінансів С. Єфремов, крайову поліцію очолив Ю. Білей. Функції установчої влади взяв на себе обраний населенням Закарпаття сейм (сойм) Карпатської України, він упродовж одного дня своєї роботи — 15 березня 1939 р. законодавчо закріпив незалежність нової держави і основи її державного ладу та обрав Президентом держави А. Волошина. Проголошення незалежності відбулося в умовах угорського вторгнення на територію краю, яке розпочалося в ніч з 13 на 14 березня. 17 березня останні захисники Карпатської України припинили чинити опір, уряд емігрував за кордон (Електронний ресурс. — Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe=Karpatska_Ukraina).

17. Державотворча діяльність А. Волошина

Волошин Августин Іванович (1874—1945 рр.) — політичний, культурний, релігійний діяч Закарпаття. Освіту здобув у семінарії та у Вищій педагогічній школі в Будапешті, після чого брав активну участь у культурному русі краю. Активною політичною діяльністю почав займатися з 1919 р. Заснував і очолював Народно-християнську партію (1923—1939 рр.), від якої обирався послом до Чехословацького парламенту (1925—1929 рр.). 26 жовтня 1938 р. Волошин був призначений прем'єр-міністром автономного уряду Підкарпатської Русі, а 15 березня 1939 р. став президентом цієї держави. Під час окупації краю Угорщиною емігрував разом з урядом і оселився в Празі. У травні 1945 р. заарештований радянськими спецслужбами. Помер у московській Бутирській тюрмі (*Бойко О. Історія України. — К., 2002. — С. 446*).

18. Конституційні акти незалежної Карпатської України як пам'ятки державотворення

Конституційні акти незалежної Карпатської України — два ухвалені 15 березня 1939 сеймом (соймом) Карпатської України конституційних закони — «Закон число 1» і «Закон число 2», що визначали окремі основи державного ладу проголошеної на території Закарпаття (колишнього Підкарпатоторуського краю Чехословаччини) незалежної держави.

«Закон число 1» містив 8 статей, у них проголошувалися і визначалися, відповідно: 1) незалежність держави; 2) назва держави; 3) форма правління — республіка на чолі з президентом, обраним

сеймом; 4) статус української мови як державної; 5) барви державного прапора — синя (горішня) і жовта (долішня); 6) державний герб — колишній крайовий герб, доповнений двома новими елементами, а саме тризубом і хрестом — «медвідь у лівім червонім півполі і чотири сині та три жовті смуги у правому півполі і тризуб святого Володимира Великого з хрестом на середньому зубі» (ця стаття передбачала також ухвалення окремого закону про державний герб); 7) державним гімном — «Ще не вмерла Україна» (без вказівки на авторів слів і мелодії); 8) що закон набуває чинності з моменту його ухвалення.

«Закон число 2» передбачав надання уряду повноваження видавати за згодою президента тимчасові розпорядження з силою закону. Ці розпорядження не могли містити змін конституційних законів і мали бути внесені як законопроекти на найближче засідання сейму, інакше втрачали юридичну силу. Закон набував чинності з моменту його ухвалення.

Обидва закони лише окреслили головні атрибути державності і не містили конституційних норм про правовий статус особи й громадянина, організацію центральний (крім вищих) і місцевих органів влади, здійснення правосуддя тощо. У першому законі закріплювалася назва новопроголошеної держави «Карпатська Україна», а в другому — натомість вживалася назва «Карпато-Українська Республіка». Подальшого розвитку ці конституційні акти не набули у зв'язку з окупацією Закарпаття угорськими військами (Електронний ресурс. — Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe_Akti_Karpatskoi_Ukraini).

ЛЕКЦІЯ № 10 *(Денна форма навчання — 2 год.)*

Тема 10. ДЕРЖАВНІСТЬ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Відродження та утвердження Української держави (кінець ХХ — початок ХХІ ст.). Значення Конституції України 1996 р. в історії української державності. Видатні державні діячі незалежної України. Незалежна Україна на шляху до євроінтеграції: проблеми та перспективи.

Зміст лекції

1. Відродження та утвердження Української держави (кінець ХХ — початок ХХІ ст.)

16 липня 1990 р. сталася важлива подія для розвитку української держави. У цей день було прийнято Декларацію про державний суверенітет України, що поклала початок відродженню Української держави.

Декларація про державний суверенітет України 1990 р. — документ, прийнятий Верховною Радою УРСР 12-го скликання 16 липня 1990 р., яким було проголошено наміри народу України самостійно вирішувати свою долю. Має десять розділів: «Самовизначення української нації», «Народовладдя», «Державна влада», «Громадянство Української РСР», «Територіальне верховенство», «Економічна самостійність», «Екологічна безпека», «Культурний розвиток», «Зовнішня і внутрішня безпека», «Міжнародні відносини». Ще в часи, коли Україна була в складі СРСР, Декларація заклала основи її майбутньої незалежності, проголосила її конституційно-правові принципи (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 58*).

Утвердження Української держави розпочалося із прийняттям **Акту проголошення незалежності України 24.08.1991 р.**

24 серпня 1991 року Позачерговою сесією Верховної Ради УРСР було прийнято важливий документ в історії української державності — Акт проголошення незалежності України. На території України ставали чинними тільки її Конституція, закони, постанови уряду та інші законодавчі акти держави. Положення Акту дістали схвалення на загальноукраїнському референдумі (плебісциті) 1 грудня 1991 р. і відкрили шлях побудові суверенної і незалежної, демократичної України (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 12*).

2. Значення Конституції України 1996 р. в історії української державності

Конституція України — Основний Закон держави, який визначає основоположні принципи розбудови суверенної, демократичної

держави; створив правову базу для регулювання нових суспільних відносин. Конституція закріплює основні права й обов'язки громадян, засади виборів і референдуму, системи і принципи організації та діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, засади і систему територіального устрою, державні символи України. Конституційний процес концептуально започаткувала Декларація про державний суверенітет України 1990 р. В складних політичних та економічних суперечностях конституційний процес загальмувався. Але 28 червня 1996 р. п'ята сесія Верховної Ради України прийняла Конституцію України. В ній зафіксовано, що державною мовою в Україні є українська мова. Забезпечується рівність усіх форм власності — приватної, державної, комунальної. Розділ про права, свободи та обов'язки людини і громадянина містять близько 50 статей, тобто третину всього тексту. Враховано найновіші положення про захист цих прав, що містяться в міжнародних пактах та документах ООН. Установлено права і повноваження Верховної Ради, Президента, Кабінету Міністрів, Конституційного суду, Верховного суду. Ряд статей регулюють діяльність органів влади Автономної Республіки Крим. Установлюються основи місцевого самоврядування. День прийняття Конституції проголошено державним святом (*Історія України: словник-довідник / М. В. Яцюк, Л. М. Жванко, О. Л. Рябченко, Г. Г. Фесенко; за ред. М. В. Яцюка; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2010. — С. 96*).

3. Видатні державні діячі незалежної України

Кравчук Леонід Макарович — перший Президент України (1991—1994), Голова Верховної Ради України (1990—1991), Народний депутат України (1990—1991; 1994—2006), Герой України (2001). Почесний доктор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (з 1997 року). Народився 10 січня 1934 року, у селі Великий Житин Рівненської області. Спочатку здобував освіту за спеціальністю «Бухгалтерський облік» в Рівненському кооперативному економіко-правовому технікумі (нині — Рівненський кооперативний економіко-правовий коледж) в період з 1951 по 1953. У 1958 році закінчив Київський державний університет імені Т. Г. Шевченка, отримавши спеціальність викладача суспільних наук, та Академію суспільних наук при ЦК КПРС (1970). Кандидат економічних наук. Автор понад 500 статей в українських і закордонних виданнях на тему внутрішньої та зовнішньої політики України. У 1958—1960 роках — викладач Чернівецького

фінансового технікуму. У 1960—1967 роках — консультант-методист Будинку політпросвіти, лектор, помічник секретаря, завідувач відділу агітації і пропаганди Чернівецького обкому КПУ. У 1967—1970 роках — аспірант Академії суспільних наук при ЦК КПРС. У 1970—1988 роках — завідувач сектору, інспектор, помічник секретаря, перший заступник завідувача відділу, завідувач відділу агітації і пропаганди ЦК КПУ. У 1988—1990 роках — завідувач ідеологічного відділу, секретар ЦК КПУ. У 1989—1990 — кандидат у члени Політбюро. У 1990—1991 роках — член Політбюро ЦК КПУ. З 1990 року — другий секретар ЦК КПУ. У березні 1990 року обраний депутатом Верховної Ради України. З 1990 року був членом ЦК КПРС. У 1990—1991 — голова Верховної Ради України. Вийшов з КПРС після провалу спроби державного перевороту в серпні 1991 року. Впродовж 1991—1994 років — Президент України. Народний депутат України I—IV та X—XIV скликань. З 2000 року — Президент Українського муніципального клубу. З 2001 року — Президент Всеукраїнської добродійної організації «Місія «Україна — Відома». Нагороди: звання Герой України з врученням ордена Держави (21 серпня 2001); орден Свободи (2014); орден князя Ярослава Мудрого II ст. (2007), III ст. (2004), IV ст. (1999), V ст. (1996); орден Жовтневої Революції, два ордени Трудового Червоного Прапора (СРСР); медаль «На славу Чернівців»; відзнака Президента України — ювілейна медаль «25 років незалежності України» (2016) (Електронний ресурс. — Режим доступу: <https://pnu.edu.ua>).

Кучма Леонід Данилович — другий Президент України (10.07.1994—23.01.2005); кандидат технічних наук, професор, засновник Благодійної організації «Президентський фонд Леоніда Кучми «Україна».

Народився 09.08.1938 (с. Чайкине, Новгород-Сіверський р-н, Черніг. обл.). Освіта: Дніпропетровський державний університет, фізико-технічний факультет (1955—1960), інженер-механік. Обраний Президентом України 10.07.1994 у 2-му турі. Обраний Президентом України на виборах 1999 р. Народний депутат України 2-го скликання з 03.1994 (1-й тур) до 08.1994, Новгород-Сіверський виборчий округ № 448, Чернігівської області. Народний депутат України 12 (1) скликання з 03.1990 (2-й тур), Красногвардійський виборчий округ № 81, Дніпропетровської області.

З 1960 — інженер, старший інженер, провідний конструктор, помічник головного конструктора, 1975—1981 — секретар парткому

КБ «Південне». 1981—1982 — секретар парткому ВО «Південний машинобудівний завод». 02.1982—1986 — 1-й заступний генерального конструктора КБ «Південне». 1986—1992 — генеральний директор ВО «Південний машинобудівний завод». 04.10.1992 — член Колегії з питань науково-технічної політики Державної думи України. 13.10.1992—21.09.1993 — Прем'єр-міністр України. Організатор Міжрегіонального блоку реформ (разом з В. Гриньовим). 12.1993—07.1994 — президент УСПП. Співголова Конституційної Комісії (11.1994—07.1996); голова Ради національної безпеки і оборони України (до 23.01.2005). Автор книг «Україна — не Росія» (2003), «Своїм шляхом. Роздуми про економічні реформи в Україні» (2004), «После майдана. Записки Президента» (2007). Почесний доктор Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова (1998), Київського національного університету ім. Т. Шевченка (2001). Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (1993), Ленінської премії (1981). Нагороди: орден Трудового Червоного Прапора (1976), золотий орден Св. князя Володимира I ст. (02.1999, УПЦ МП), орден Святого рівноапостольного князя Володимира Великого I ступеня (04.1999, УПЦ КП) (Електронний ресурс. — Режим доступу: dovidka.com.ua/user/?code=44493).

Ющенко Віктор Андрійович — третій Президент України (23.01.2005—25.01.2010), кандидат економічних наук (1998); голова Ради національної безпеки і оборони України (23.01.2005—25.01.2010); голова (лідер) ПП «Наша Україна».

Народився 23.02.1954 (с. Хоружівка, Недригайлівський район Сумської області). Освіта: Тернопільський фінансово-економічний інститут (1975), спец. «Бухоблік»; кандидатська дисертація «Розвиток попиту та пропозиції грошей в Україні» (Українська академія банківської справи, 1998).

Народний депутат України 4-го скликання 04.2002—01.2005 від блоку В. Ющенка «Наша Україна», № 1 в списку. На час виборів: директор Українсько-російського інституту менеджменту та бізнесу ім. Б. Єльцина Міжрегіональної академії управління персоналом. Голова фракції «Наша Україна» (05.2002—01.2005), член Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин (06.2002—01.2005).

Обраний Президентом України на виборах 26.12.2004.

08.09.1975 — заступник головного бухгалтера, колгосп «40-річчя Жовтня» Косівського району Івано-Франківської області.

09.1975—10.1976 — служба в армії. 12.1976—04.1977 — економіст відділу, 04.1977—07.1985 — керівник відділу Держбанку СРСР, смт Ульянівка Білопільського району Сумської області. 07.1985—04.1986 — заступник начальника управління кредитування і фінансування колгоспів, агропромислових об'єднань і міжгосподарських підприємств, 04.1986—12.1987 — заступник начальника управління кредитування сільського господарства АПК, Українська республіканська контора Держбанку СРСР, м. Київ. 12.1987—12.1989 — начальник планово-економічного управління, 12.1989—11.1990 — заступник голови правління — начальник планово-економічного управління, Український республіканський банк Агропромбанку СРСР, м. Київ. 11.1990—04.1992 — заступник, 04.1992—01.1993 — 1-й заступник голови правління, АК АПБ «Україна», м. Київ. 26.01.1993—26.01.1997 — голова правління, 27.01—05.02.1997 — в. о. голови, 05.02.1997—11.01.2000 — голова, Національний банк України. 22.12.1999—29.05.2001 — Прем'єр-міністр України. 08.2001—04.2002 — директор Українсько-російського інституту менеджменту і бізнесу Б. М. Єльцина при Міжрегіональній академії управління персоналом.

Кандидат у Президенти України на виборах 2010 р. У 1-му турі 1 341 534 голоси (5,45 %), 5-те місце серед 18 претендентів.

Заслужений економіст України (01.1997). Орден «За заслуги» III ст. (07.1996). Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (1999). Автор понад 250 публікацій та аналітичних статей з питань банківської діяльності (Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://dovidka.com.ua/user/?code=460416>).

Порошенко Петро Олексійович — п'ятий Президент України. Народився 26 вересня 1965 р. в м. Болграді (Одеська область, Україна). У 1982—1989 рр. Петро Порошенко навчався у Київському університеті ім. Т. Шевченка на факультеті міжнародних відносин і права за спеціалізацією «міжнародні економічні відносини». Закінчив навчання з відзнакою. У 1989—1992 рр. працював аспірантом-асистентом кафедри міжнародної економіки в тому ж університеті. У 1984—1986 рр. проходив військову службу в радянській армії. У 2002 р. в Одеській юракадемії захистив дисертацію кандидата юридичних наук, темою якої стало правове регулювання управління державними корпоративними правами. З 1990 р. Петро Порошенко працював у приватному секторі, а згодом започаткував власний бізнес. У 1993—1998 роках працював гендиректором концерну «Укрпромінвест». У 1998 році Порошенко отримав

депутатський мандат об'єднаної соціал-демократичної партії України (СДПУо). У 2002 році став членом фракції «Наша Україна». У 2005 році він був секретарем Ради національної безпеки. У 2006 році обіймав керівну посаду в комітеті, який вирішував питання банківської та фінансової діяльності. У 2007 році він зайняв чільний пост голови Ради Нацбанку України. У жовтні 2009 року став міністром закордонних справ України, пропрацювавши на цій посаді рік. 23 березня 2012 президент Віктор Янукович довірив Порошенкові посаду міністра економіки і торгівлі України. Після втечі Віктора Януковича в Україні відбулися позачергові президентські вибори. 25 травня 2014 р. на позачергових виборах у першому турі Порошенко був обраний Президентом України, за нього проголосували 54,70 %. Тимошенко, яка посіла друге місце, отримала лише 12,81 %. 7 червня 2014 р. відбулася інавгурація П. Порошенка (Електронний ресурс. — Режим доступу: <https://www.unian.ua/tag/petro-poroshenko>). 21 липня 2019 року Петра Порошенка обрано до Верховної Ради України 9-го скликання за списком партії «Європейська Солідарність», перший в списку.

Зеленський Володимир Олександрович — шостий Президент України.

Народився 25 січня 1978 року в місті Кривому Розі Дніпропетровської області. Освіта вища. У 1995—2000 рр. навчався у Київському національному економічному університеті за спеціальністю «Правознавство», здобув кваліфікацію юриста. 1997—2003 рр. — актор, сценарист, художній керівник команди Клубу веселих і кмітливих «Квартал 95». 2003—2011 рр. — художній керівник у товаристві з обмеженою відповідальністю «Студія «Квартал 95». 2011—2012 рр. — генеральний продюсер у приватному акціонерному товаристві «Телеканал «Інтер». 2013—2019 рр. — художній керівник у товаристві з обмеженою відповідальністю «Студія «Квартал 95». Засновник ГО «Молодіжний центр «Ліга сміху». На виборних посадах не перебував. У творчому доробку має 10 повнометражних ігрових фільмів. Володар понад 30 нагород Національної телевізійної премії України «Телетріумф». Є також володарем премій і лауреатом багатьох міжнародних кіно-, телефестивалів і медіафорумів. 21 квітня 2019 року був обраний Президентом України на чергових виборах, здобувши підтримку 73,22 % виборців. 20 травня склав присягу перед народом України як Глава держави (Електронний ресурс. — Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/president/biografiya>).

4. Незалежна Україна на шляху до євроінтеграції: проблеми та перспективи

Україна завжди знаходилась в центрі міжнародної політики. Ідея європейської інтеграції України має глибокі історичні корені. Нині Україна є членом близько 100 міжнародних організацій. Її вступ до Європейського Союзу — велика національна мета. Звісно, для реалізації зазначеної мети треба спочатку з'ясувати причини прагнення України до Європейського Союзу (далі ЄС): по-перше, ЄС — це система цінностей, на які орієнтується Україна — демократія, заможність, стабільність; по-друге, ЄС — це найбільший в світі інвестор та вплив на світовий розвиток (після США) (*Нікогосян Л. В. Україна на шляху до європейської інтеграції: проблеми і перспективи* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://dspace.onua.edu.ua/handle/Nikogosyan>).

Головним нормативним документом, що становить основу сучасної співпраці України з ЄС, визначає її зміст та структуру, є Угода про партнерство і співробітництво, яка була підписана 14 червня 1994 р. і знаменувала собою новий етап розвитку відносин між Україною та ЄС. Слід зазначити, що Україна одна з перших країн, з якою ЄС підписав Угоду. Після набуття чинності Угоди про партнерство і співробітництво Указом Президента України «Про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» від 11 червня 1998 року було визначено основні напрями інтеграційного процесу:

1. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС шляхом уніфікації та кодифікації документів;
2. Економічна інтеграція та розвиток торговельних відносин між Україною і ЄС;
3. Інтеграція України до ЄС у контексті загальноєвропейської безпеки;
4. Політична консолідація та зміцнення демократії;
5. Адаптація соціальної політики України до стандартів ЄС;
6. Культурно-освітня і науково-технічна інтеграція;
7. Співробітництво у галузі охорони довкілля (*Нікогосян Л. В. Україна на шляху до європейської інтеграції: проблеми і перспективи* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://dspace.onua.edu.ua/handle/Nikogosyan>).

Без сумніву, Європа готова до співпраці із Україною. Водночас і Україна бачить своє майбутнє в об'єднаній Європі. Для вступу в ЄС країна-кандидат повинна відповідати Копенгагенським критеріям.

У червні 1993 р. Європейська Рада на засіданні в Копенгагені визнала право країн Центральної та Східної Європи вступати до Європейського Союзу після виконання ними низки вимог за трьома критеріями:

1. Політичним: стабільності установ, які гарантують демократію, верховенство права, дотримання прав людини та захист прав меншин;

2. Економічним: дійова та конкурентоздатна ринкова економіка;

3. «Членство»: зобов'язання, що випливають із факту вступу до ЄС, зокрема визнання його політичних, економічних та валютних союзів (*Нікогосян Л. В. Україна на шляху до європейської інтеграції: проблеми і перспективи* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://dspace.onua.ed.ua/handle/Nikogosyan>).

Останнім критерієм, який не належить до Копенгагенських, є вимога, аби всі майбутні члени узгоджували своє законодавство з європейськими актами, також відомими як правовий доробок Європейської спільноти. Втім ЄС лишає за собою право визначити момент, коли він буде готовий прийняти нових членів. Хотілось би визначити подальші кроки України на шляху інтеграції до європейських структур і запропонувати своє бачення перспектив. Досягнуто вже не мало, але Україні слід ще багато попрацювати для вирішення своїх внутрішніх проблем, бо на фоні економічної кризи, корупції, політичної нестабільності та соціальних протиріч ще протягом 5—10 років ЄС втратить інтерес до підтримки України. Держава, яка є неконкурентоспроможною на європейському та світовому ринках, держава — споживач застарілої техніки та неякісних товарів, держава із низьким життєвим рівнем населення і мінімальним рівнем свободи особистості не зможе бути рівним партнером Євросоюзу. Така держава врешті-решт перетвориться на сировинний придаток для розвинутих країнах та джерело дешевої робочої сили. Будемо сподіватися, що цей сценарій, не дивлячись на реалії його втілення, ніколи не спіткає Україну. Звісно, досягнутий прогрес відобразився на стосунках між Україною та ЄС. ЄС надав Україні статус країни з ринковою економікою. Він допоміг їй у процесі входження до СОТ. Почалися переговори по спрощенню візового режиму, які буде закінчено у найближчому майбутньому. Проведено аналіз перспектив створення Зони вільної торгівлі. ЄС і Україна поширили співпрацю в області спільної зовнішньої політики та політики безпеки. Насправді це тільки перші кроки України до європейської інтеграції, нашій країні належить пройти довгий

і тривалий шлях (*Нікогосян Л. В. Україна на шляху до європейської інтеграції: проблеми і перспективи* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://dspace.onua.edu.ua/handle/Nikogosyan>).

Дороговказом внутрішніх реформ стала Угода про асоціацію з ЄС, яка набула чинності у 2017 р. і згідно з якою Україна рухається на шляху до євроспільноти. Однак цей рух недостатньо швидкий, як того бажає суспільство. Адже, з одного боку, існує чимало внутрішньоукраїнських проблем, які уповільнюють проєвропейські реформи, а з іншого — ЄС також перебуває на етапі складних реформ та трансформацій у пошуках нової моделі розвитку (*Резніков В. Формування й реалізація державної політики у сфері європейської інтеграції України: проблеми та суперечності // Державне управління та місцеве самоврядування. — 2019. — Вип. 4 (43). — С. 90*).

Отже, можна зробити висновки.

Європейська інтеграція і членство в Європейському Союзі є стратегічною метою України, тому, що це є найкращим способом реалізації національних інтересів, побудови економічно розвинутої і демократичної держави, зміцнення позицій у світовій системі міжнародних відносин. Для України європейська інтеграція має велике значення, насамперед для підвищення рівня життя, забезпечення повної зайнятості, створення нових робочих місць, подолання технічної відсталості, залучення іноземних інвестицій, постійне зростання доходів і попиту, вихід на світові ринки, захист і збереження навколишнього середовища та інші (*Нікогосян Л. В. Україна на шляху до європейської інтеграції: проблеми і перспективи* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://dspace.onua.edu.ua/handle/Nikogosyan>).

Таким чином, на сучасному етапі суспільного розвитку, якому притаманне реформування, з одного боку, загострення існуючих проблем та суперечностей — з іншого, особливого значення набуває процес формування та реалізації дієвої та ефективної державної політики у сфері європейської інтеграції. Вступ України до ЄС — це питання віддаленої перспективи, яке залежить як від ефективності внутрішніх реформ, так і від трансформаційних процесів у ЄС. Однак Україні вже зараз необхідно наполягати на наданні їй офіційної перспективи членства в ЄС (*Резніков В. Формування й реалізація державної політики у сфері європейської інтеграції України: проблеми та суперечності // Державне управління та місцеве самоврядування. — 2019. — Вип. 4 (43). — С. 95*).

5. ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1 (*Заочна форма навчання — 2 год.*)

Тема 1. ВСТУП ДО КУРСУ «ІСТОРІЯ І ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ»

Предмет і завдання курсу «Історія і перспективи української державності». Принципи і методи вивчення курсу. Основні етапи розвитку української державності. Історіографія курсу та загальна характеристика пам'яток українського державотворення. Зв'язок курсу з навчальними дисциплінами.

Методичні вказівки:

У рамках цієї теми потрібно звернути особливу увагу на визначення предмету навчальної дисципліни «Історія і перспективи української державності», періодизацію та історіографію курсу. Опрацювання потребує питання про принципи і методи. Важливо ознайомитися із пам'ятками українського державотворення. З'ясувати зв'язок курсу с навчальними дисциплінами.

Ключові слова: історія, українська державність, патріотизм, історична пам'ять, менталітет, історіографія, пам'ятки державотворення.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2 (*Денна форма навчання — 2 год.*)

Тема 2. ДЕРЖАВНІСТЬ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Теорії про походження державності у східних слов'ян. Утворення Київської Русі та його роль в історії української державності. Державний устрій Київської Русі. Внесок Володимира Великого та Ярослава Мудрого у розвиток вітчизняної державності. Триумвірат Ярославичів. Значення Любецького з'їзду 1097 р. в історії української державності. Внесок Володимира Мономаха у відновлення єдності Києворуської держави. Пам'ятки вітчизняного державотворення за доби Київської Русі.

Методичні вказівки:

При вивченні цієї теми особливу увагу варто звернути на процес формування Київської Русі як єдиної держави, проаналізувати і дати оцінку відомим теоріям походження Київської Русі, детально дослідити питання про особливості державного устрою Київської Русі. Особливу увагу слід приділити державотворчій політиці Володимира Великого, Ярослава Мудрого та Володимира Мономаха. З'ясувати, що являє собою триумвірат Ярославичів та розкрити значення Любецького з'їзду 1097 р. Слід ознайомитися із пам'ятками Пам'ятки вітчизняного державотворення за доби Київської Русі.

Ключові слова: державність, Давньоруська держава, Київська Русь, княжа доба, етногенез, державний механізм, князь, рада бояр, віче, верв, посадник, тіун, волость, погост, уділ, дружина, воєвода.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3 (*Денна форма навчання — 2 год.*)

Тема 5. ЗАПОРІЗЬКА СІЧ — ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Виникнення Запорізької Січі та її значення в історії українського державотворення. Співвідношення понять «Військо Запорозьке» та «Запорізька Січ». Видатні історичні постаті у Запорізькій

Січі та їх внесок в українське державотворення. Запорізька Січ — військово-політична організація республіканського типу. Козацьке питання в Речі Посполитій. Значення Куруківської угоди 1625 р. в історії української державності. Пам'ятки козацького державотворення XVI — 1-ї пол. XVII ст.

Методичні вказівки:

Знайомство із темою слід розпочати із етимології слова «козак». При вивченні цієї теми треба з'ясувати теорії походження українського козацтва, варто звернути окрему увагу на видатні історичні постаті Запорізької Січі та окреслити їх внесок в українське державотворення. Варто акцентувати увагу на характеристиці органів влади та управління Запорізької Січі та пам'ятках козацького державотворення XVI — 1-ї пол. XVII ст. Окремої уваги заслуговує козацьке питання в Речі Посполитій. Потрібно розкрити значення Куруківської угоди 1625 р. в історії української державності.

Ключові слова: Запорізька Січ, козак, козацтво, козацьке державотворення, Військо Запорозьке, кошовий отаман, козацька рада, кіш, паланка, Куруківська угода.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4 (*Денна форма навчання — 2 год.; заочна форма навчання — 2 год.*)

Тема 6. СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ЗА ЧАСІВ ГЕТЬМАНЩИНИ

Гетьманщина як черговий етап розвитку української державності: поняття та суть. Внесок гетьманів у розвиток української державності за доби Гетьманщини. Значення договірних статей українських гетьманів в історії українського державотворення. Пакти та конституції законів і вольностей Війська Запорозького як пам'ятка українського державотворення. Значення Гетьманщини в історії української державності.

Методичні вказівки:

При вивченні цієї теми треба розкрити причини і передумови Визвольної війни (1648—1657 рр.), її рушійні сили, цілі і завдання. Коротко проаналізувати етапи війни та еволюцію державницьких

поглядів Богдана Хмельницького; показати причини пошуку Україною союзників. Доречно розповісти про правове оформлення входу України під «руку» московського царя, проаналізувати зміст українсько-російського договору 1654 р. Розкрити правовий статус України-Гетьманщини. Далі знайомство із цією темою слід перенести на знайомство із державотворчою політикою наступних гетьманів, окреслення їх внеску у розвиток української державності. Слід розкрити значення договірних статей українських гетьманів в історії українського державотворення. На особливу увагу заслуговують Пакти та Конституції законів і вольностей Війська Запорозького. Наприкінці слід розкрити історичне значення Гетьманщини в історії української державності.

Ключові слова: українська державність, Гетьманщина, гетьман, козацько-гетьманська держава.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5 *(Денна форма навчання — 4 год.)*

Тема 8. УКРАЇНЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ ЗА ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (КАРПАТО-УКРАЇНЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ)

Державність в УНР доби Центральної Ради: загальна характеристика. Внесок Української Центральної Ради у розвиток української державності. Видатні борці за відновлення української державності періоду Української революції. Внесок політичних партій в УНР у процес українського державотворення. Пам'ятки вітчизняного державотворення в УНР доби Центральної Ради. Гетьманський переворот 1918 р. та його значення в історії української державності. Державотворча діяльність гетьмана П. Скоропадського. Закони про тимчасовий державний устрій України та гетьманські грамоти П. Скоропадського як пам'ятки державотворення. Державність ЗУНР: загальна характеристика. Державотворча діяльність Є. Петрушевича. Історичне значення Акта Злуки (1919 р.) у розвитку української державності. Тимчасовий Основний Закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії як пам'ятка державотворення. Внесок Директорії УНР у розвиток української державності. Державотворча діяльність

С. Петлюри. Державотворчий проект К. Левицького «Галицька Республіка». Державність Карпатської України. Державотворча діяльність А. Волошина. Конституційні акти незалежної Карпатської України як пам'ятки державотворення.

Методичні вказівки:

У процесі підготовки до практичного заняття необхідно з'ясувати причини появи на терені України представницького органу Української Центральної Ради, його структуру та компетенцію. З'ясувати сутність універсалів Центральної Ради та Конституції УНР 1918 р., окреслити причини їх появи. Крім того, необхідно проаналізувати причини перевороту та зміни, що відбулися у державному ладі України з приходом до влади гетьмана П. Скоропадського. Здійснити аналіз державного устрою Гетьманської держави. Проаналізувати зміст та значення «Грамоти до всього українського народу» та Закону «Про тимчасовий державний устрій України» від 29 квітня 1918 р. Розглядаючи наступні питання, потрібно звернути увагу на юридичні аспекти діяльності Директорії в УНР, ознайомитися із державністю ЗУНР, висвітлити Акт Злуки УНР і ЗУНР, оцінити доцільність існування українських державних структур в еміграції. Важливо дослідити процес українського державотворення у міжвоєнний період. Слід ознайомитися із державністю Карпатської України. Важливо ознайомитися із державотворчою діяльністю видатних державних діячів України зазначеного періоду.

Ключові слова: українська державність, доба Української революції, Українська Центральна Рада, УНР, Гетьманська держава, ЗУНР, Директорія, універсали, Карпатська Україна.

6. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ТА ЗАВДАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ АСПІРАНТІВ

Методичні вказівки

До самостійної роботи аспірантів з вивчення дисципліни «Історія та перспективи української державності» протягом семестру включаються: обов'язкове знайомство з рекомендованою науковою літературою відповідно до зазначених у програмі тем; внесення до конспекту розгорнутого плану відповіді на поставлені питання до кожного практичного заняття, згідно з програмою курсу; обов'язкове конспектування матеріалів до тем, винесених на самостійний розгляд аспірантів, згідно з тематичним планом дисципліни, ознайомлення з відповідними матеріалами пам'яток українського державотворення, консультації з лектором протягом семестру; пошукова робота з інтернет-ресурсами; підготовка до складання заліку.

Завдання для самостійної роботи

До теми 1. Вступ до курсу «Історія і перспективи української державності»

В рамках самостійної роботи слід ознайомитися із працею Дмитра Павличка «У пошуках історичної пам'яті» (*Павличко Д. У пошуках історичної пам'яті // Україна: антологія пам'яток державотворення, X—XX ст.: у 10 т. / редкол.: І. М. Дзюба та ін. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. — Т. 1. — С. 9—34*).

До теми 2. Державність Київської Русі

В рамках самостійної роботи слід ознайомитися із пам'яткою українського державотворення: Яків Монах «Пам'ять і похвала князю руському Володимирі» (*Яків Монах. «Пам'ять і похвала князю руському Володимирі // Антологія пам'яток державотворення,*

X—XX ст.: у 10 т. / редкол.: І. М. Дзюба та ін. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. — Т. 1. — С. 136—142).

До теми 3. Державність Галицько-Волинського князівства

В рамках самостійної роботи слід ознайомитися із пам'яткою українського державотворення: «Воїнська повість про Данила Галицького» (*Воїнська повість про Данила Галицького // Антологія пам'яток державотворення, X—XX ст.: у 10 т. / редкол.: І. М. Дзюба та ін. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. — Т. 1. — С. 406—424).*

До теми 4. Ренесанс ідеї української державності у литовсько-польський період

В рамках самостійної роботи слід ознайомитися із пам'яткою українського державотворення: Криштоф Косинський. Лист з присягою про припинення війни проти князів Острозьких від 10 лютого 1593 р. (*Лист з присягою про припинення війни проти князів Острозьких від 10 лютого 1593 // Антологія пам'яток державотворення, X—XX ст.: у 10 т. / редкол.: І. М. Дзюба та ін. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. — Т. 2. — С. 254—257).*

До теми 5. Запорізька Січ — феномен українського державотворення

В рамках самостійної роботи слід ознайомитися із пам'яткою українського державотворення: Універсали полковника Карпа Скидана 1637 р. (*Карпо Скидан. Універсали полковника Карпа Скидана 1637 р. // Антологія пам'яток державотворення, X—XX ст.: у 10 т. / редкол.: І. М. Дзюба та ін. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. — Т. 3. — С. 178—181).*

До теми 6. Становлення української державності за часів Гетьманщини

В рамках самостійної роботи слід ознайомитися із пам'яткою українського державотворення: Теофіль Бобрович, Петро Суховій. Звернення до українського народу від 7 жовтня 1668 р. (*Бобрович Т., Суховій П. Звернення до українського народу від 7 жовтня 1668 р. // Антологія пам'яток державотворення, X—XX ст.: у 10 т. / редкол.: І. М. Дзюба та ін. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. — Т. 3. — С. 301—305).*

До теми 7. Українська національна ідея за доби двох імперій

В рамках самостійної роботи слід ознайомитися із пам'яткою українського державотворення: Володимир Антонович. Моя сповідь (*Антонович В. Моя сповідь // Антологія пам'яток державотворення, X—XX ст.: у 10 т. / редкол.: І. М. Дзюба та ін. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. — Т. 6. — С. 36—49*).

До теми 8. Українська державність за доби Української революції та у міжвоєнний період (Карпато-Українська державність)

В рамках самостійної роботи слід ознайомитися із пам'яткою українського державотворення: Михайло Грушевський. Вільна Україна (*Грушевський М. Вільна Україна // Антологія пам'яток державотворення, X—XX ст.: у 10 т. / редкол.: І. М. Дзюба та ін. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. — Т. 7. — С. 229—245*).

До теми 9. Становлення та розвиток радянського типу державності в Україні

В рамках самостійної роботи слід ознайомитися із пам'яткою українського державотворення: Іван Лисяк-Рудницький. Політична думка українських підрадянських дисидентів (*З статті Івана Лисяка-Рудницького «Політична думка українських підрадянських дисидентів // Антологія пам'яток державотворення, X—XX ст.: у 10 т. / редкол.: І. М. Дзюба та ін. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2009. — Т. 9. — С. 389—398*).

До теми 10. Державність незалежної України: сучасний стан та перспективи

В рамках самостійної роботи слід ознайомитися із пам'яткою українського державотворення: Спогади Дмитра Павличка про ухвалу Акта про державну незалежність України (*Із спогадів Дмитра Павличка про ухвалу Акта про державну незалежність України // Антологія пам'яток державотворення, X—XX ст.: у 10 т. / редкол.: І. М. Дзюба та ін. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2009. — Т. 10. — С. 266—285*).

7. ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Предмет і завдання курсу «Історія і перспективи української державності».
2. Принципи і методи вивчення курсу «Історія і перспективи української державності».
3. Основні етапи розвитку української державності
4. Історіографія курсу «Історія і перспективи української державності».
5. Загальна характеристика пам'яток українського державотворення.
6. Зв'язок курсу «Історія і перспективи української державності» з навчальними дисциплінами.
7. Найдавніші державні утворення на території України.
8. Теорії про походження державності у східних слов'ян.
9. Утворення Київської Русі та його роль в історії української державності.
10. Державний устрій Київської Русі.
11. Внесок Володимира Великого та Ярослава Мудрого у розвиток вітчизняної державності.
12. Тріумвірат Ярославичів.
13. Значення Любецького з'їзду 1097 р. в історії української державності.
14. Внесок Володимира Мономаха у відновлення єдності Київської держави.
15. Пам'ятки вітчизняного державотворення за доби Київської Русі.
16. Утворення Галицько-Волинського князівства та його роль в історії української державності.
17. Державний устрій Галицько-Волинської держави.
18. Видатні правителі Галицько-Волинського князівства та їх внесок у розвиток вітчизняної державності.

19. Галицько-Волинський літопис як пам'ятка вітчизняного державотворення.

20. Ренесанс ідеї української державності у литовсько-польський період

21. Виникнення Запорізької Січі та її значення в історії українського державотворення.

22. Співвідношення понять «Військо Запорозьке» та «Запорізька Січ».

23. Видатні історичні постаті у Запорізькій Січі та їх внесок в українське державотворення.

24. Запорізька Січ — військово-політична організація республіканського типу.

25. Козацьке питання в Речі Посполитій.

26. Значення Куруківської угоди 1625 р. в історії української державності.

27. Пам'ятки козацького державотворення XVI — 1-ї пол. XVII ст.

28. Гетьманщина як черговий етап розвитку української державності: поняття та суть.

29. Зборівський договір та його значення для українського державотворення.

30. Внесок гетьманів у розвиток української державності за доби Гетьманщини.

31. Значення договірних статей українських гетьманів в історії українського державотворення.

32. «Березневі статті» Б. Хмельницького 1654 р.

33. Державотворча діяльність гетьмана І. Виговського. Гадяцька угода.

34. Державотворча діяльність гетьмана І. Мазепи.

35. Державотворча діяльність гетьмана Пилипа Орлика.

36. Пакти та Конституції законів і вольностей Війська Запорозького як пам'ятка українського державотворення.

37. Історичне значення Гетьманщини в історії української державності.

38. Українська національна ідея за доби двох імперій.

39. Державність в УНР доби Центральної Ради: загальна характеристика.

40. Внесок Української Центральної Ради у розвиток української державності.

41. Видатні борці за відновлення української державності періоду Української революції.

42. Внесок політичних партій в УНР у процес українського державотворення.

43. Пам'ятки вітчизняного державотворення в УНР доби Центральної Ради.

44. Гетьманський переворот 1918 р. та його значення в історії української державності.

45. Державотворча діяльність гетьмана П. Скоропадського.

46. Закони про тимчасовий державний устрій України та гетьманські грамоти П. Скоропадського як пам'ятки державотворення.

47. Державність ЗУНР: загальна характеристика.

48. Державотворча діяльність Є. Петрушевича.

49. Історичне значення Акта Злуки (1919 р.) для розвитку української державності.

50. Тимчасовий Основний Закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії як пам'ятка державотворення.

51. Внесок Директорії УНР у розвиток української державності.

52. Державотворча діяльність С. Петлюри.

53. Державотворчий проект К. Левицького «Галицька Республіка».

54. Державність Карпатської України.

55. Державотворча діяльність А. Волошина.

56. Конституційні акти незалежної Карпатської України як пам'ятки державотворення

57. Внесок української політичної еміграції у процес державотворення України у ХХ ст.

58. Боротьба державних екзильних інституцій за українську державність у ХХ ст.

59. Заснування радянського типу державності в Україні.

60. Більшовицькі державні утворення на території України.

61. Утворення нової федерації — СРСР.

62. Наслідки входження УСРР до складу Радянського Союзу.

63. Загальносоюзні Конституції та Конституції Радянської України як пам'ятки державотворення.

64. Українське питання як проблема європейської геополітики напередодні Другої світової війни.

65. Боротьба за українську державність у роки Другої світової війни.

66. Входження Західної України до складу СРСР (УРСР).

67. Входження Криму до Української РСР.

68. Способи реформувати радянську систему. Зародження опозиційного руху (1945 — початок 60-х років ХХ століття).

69. Згуртування борців за державну незалежність України (60-ті — початок 80-х років ХХ століття).

70. Рух за відродження України.

71. Наслідки перебудовчих процесів у СРСР для розвитку української державності

72. Декларація про державний суверенітет України 1990 р.

73. Акт проголошення незалежності України 1991 р.

74. Конституції України 1996 р. та її значення в історії української державності.

75. Видатні державні діячі незалежної України.

76. Незалежна Україна у сучасному геополітичному середовищі.

77. Незалежна Україна на шляху до євроінтеграції: проблеми та перспективи.

78. Незалежна Україна у світових глобалізаційних процесах.

8. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

Базова література

1. *Антологія української юридичної думки*: в 10 т. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, упоряд.: В. Д. Бабкін, І. Б. Усенко та ін. — К.: Юрид. книга, 2002.
2. *Бойко О. Д.* Нариси з новітньої історії України / О. Д. Бойко. — Київ: Кондор, 2008. — 357 с.
3. *Вербицька В. П.* та ін. Історія України: суспільство, культура, державність. — Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2019. — 268 с.
4. *Верстюк В. Ф., Дзюба О. М., Репринцев В. Ф.* Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник. — К., 2005. — 318 с.
5. *Горелов М., Моця О., Рафальський О.* Цивілізаційна історія України. — Київ, 2005. — 416 с.
6. *Гуржій О. І.* Історія козацтва. Держава—військо—битви. — Київ, 2015. — 464 с.
7. *Державотворення і правотворення в Україні*: досвід, проблеми, перспективи: монографія / за ред. Ю. С. Шемшученка. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. — 656 с.
8. *Єфремова Н. В.* Україно-європейська інтеграція у доктрині конституційного права: до історико-правового досвіду // Вісник Центральної виборчої комісії. — 2016. — № 1. — С. 72—76.
9. *Історія українського парламентаризму*. Від до парламентських форм організації політичного життя до сьогодення: у 3 т. / за ред. В. А. Смоля. — К.: Дніпро, 2010. — 636 с.
10. *Котляр М., Ричка В.* Княжий двір Південної Русі Х—XIII ст. — К.: Наукова думка, 2008. — 358 с.
11. *Кралюк П.* Історія України «без брому». Розвиток державності на українських землях. — К.: Фоліо, 2020—432 с.
12. *Мараєв В.* Україна, 1918: Хроніка. — К.: Фоліо, 2020. — 295 с.
13. *Нижифорак М. В.* Буковина в державно-правовій системі Австрії (1774—1918 рр.). — Чернівці: Рута, 2004. — 328 с.
14. *Правова доктрина України*: у 5 т. / Тацій В. Я., Святоцький О. Д., Максимов С. І.; за заг. ред. Петришина О. В. — Харків: Право, 2013.

15. *Ревнт О.* Україна в імперську добу (XIX — початок XX ст.). — Київ, 2003. — 264 с.
16. *Ревнт О. П.* Українські визвольні змагання 1917—1921 років. — К.: Арій, 2016. — 280 с.
17. *Столяренко В.* Україна радянська. Ілюзії та катастрофи «комуністичного раю». — К., 2017. — 352 с.
18. *Тисяча років української суспільно-політичної думки: у 9 т.* / голова ред. кол., наук. ред. Т. Гунчак. — К.: Дніпро, 2001.
19. *Тищук Б. Й., Віваренко О. А., Лешкович Н. О.* Становлення державності в Україні 1917—1922: монографія. — Львів; Івано-Франківськ: Світ, 2000. — 272 с.
20. *Тищук Б. Й.* Західно-Українська Народна Республіка (1918—1923). — Львів: Тріада плюс, 2004. — 392 с.
21. *Україна: антологія пам'яток державотворення, X—XX ст.:* у 10 т. / редкол. І. М. Дзюла та ін. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008—2009.
22. *Уривалкін О. М.* Гетьмани України та кошові отамани Запорозької Січі. — Київ, 2015. — 395 с.
23. *Хвіст В. О.* Історія української державності: практикум. — Київ, 2017. — 520 с.
24. *Чухліб Т.* Ідеальна держава в Україні. Козацький проект 1710 року. — Київ, 2011. — 104 с.
25. *Шкільник М.* Україна у боротьбі за державність 1917—1921 рр. — К.: Кліо, 2016. — 512 с.

Допоміжна література

1. Україна: хроніка XX століття. Роки 1991—1995: довідкове видання / О. Ф. Андрощук, О. Г. Бажан, Г. Б. Басара; ред. В. А. Смолій; Ін-т історії України НАН України. — К., 2005. — 416 с.
2. *Баран В.* Історичні витоки українського народу. — К., 2005. — 314 с.
3. *Бойко І. Й.* Держава і право Гетьманщини. — Львів: Світ, 2000. — 118 с.
5. *Гаврилів І. О.* Західна Україна у 1921—1941 роках: нарис історії боротьби за державність. — Київ, 2012. — 244 с.
6. *Гавриленко О. А.* Античні держави Північного Причорномор'я: біля витоків вітчизняного права (кінець VII ст. до н. е. — перша половина VI ст. н. е.): монографія. — Харків: Парус, 2006. — 352 с.
7. *Гадяцька унія 1658 року* / редкол. П. Сохань, В. Брехуненко та ін. — К., 2008. — 214 с.
8. *Гончарук П. С.* Історичні погляди Кирило-Мефодіївців. — Київ, 2002. — 268 с.
9. *Горобець В.* Україна: козацькі війни 1618—1638 рр.. — К.: Кріон, 2011. — 268 с.
10. *Куліш А.* Голодомор 1921—1923 рр. в Русі-Україні як продовження етнічної війни 1917—1921 рр. — Харків, 2003. — 121 с.

11. *Кульчицький С. В.* Голод 1932—1933 рр. в Україні як геноцид. — К., 2005. — 220 с.
12. *Литвин М.* Проект «Україна». Австрійська Галичина. — К.: Фоліо, 2017. — 410 с.
13. *Литвин М.* Проект «Україна». Галичина в Українській революції 1917—1921 рр. — К.: Фоліо, 2015. — 380 с.
14. *Литвин М.* Проект «Україна». Галичина та Волинь у складі міжвоєнної Польщі. — К.: Фоліо, 2017. — 444 с.
15. *Литвин С. Х.* Симон Петлюра у 1917—1926 роках. — Київ, 2000. — 186 с.
16. *Лісна І. С.* Становлення української державності в Галичині (1918—1923 рр.). — Тернопіль, 2001. — 92 с.
17. *Луньов Г.* Земля, козацтво, державність. — К., 2009. — 214 с.
18. *Перналь А. П.* Річ Посполита двох народів і Україна: дипломатичні відносини (1648—1659). — К.: Києво-Могилянська академія, 2013. — 400 с.
19. *Пінак Є., Чмир М.* Військо Української революції 1917—1921 рр. — К., 2017. — 432 с.
20. *Путро О. І.* Гетьман Кирило Розумовський та його доба (з історії українського державотворення XVIII ст.): монографія. / О. І. Путро. — Київ, 2008. — Ч. 1. — 240 с.
21. *Резнт О.* Павло Скоропадський. — Київ, 2003. — 304 с.
22. *Скоронадский П.* Воспоминания. Конец 1917 г. — декабрь 1918 г. — К.: Фоліо, 2020. — 512 с.
23. *Сливка Ю.* Україна в Другій світовій війні: національно-політичний та міжнародно-правовий аспекти. — К., 2005.
24. *Українська Повстанська Армія.* Історія нескорених / В. В'ятрович (відповід. ред.), Р. Гриців, І. Дерев'яний, Р. Забілий, А. Сова, П. Содоль. — Львів, 2007. — 352 с.
25. *Юрій М. Ф.* Етногенез українського народу. — Київ, 2007. — 262 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

Для користувачів: service@nbuv.gov.ua

Для офіційних звернень: library@nbuv.gov.ua

Інформаційне забезпечення за тематичними напрямками

Стародавня доба: <http://www.exlibris.org.ua> (див. цифрові бібліотеки та портал Інституту історії України НАН України)

Київська Русь: <http://readbookz.com/book/>; <http://ukrhistoria.at.ua/publ>;
<http://litopys.org.ua>; <http://uatoka.com/uk>

Литовсько-Руська держава: <http://pidruchniki.ws>; <http://radnuk.info>;
<http://www.history.vn.ua>; <http://uris.org.ua/>; <http://politics.ellib.org.ua/>

Українські землі в складі Речі Посполитої: <http://studentam.net.ua>;
<http://pidruchniki.ws>; <http://history.vn.ua>; <http://histua.com>

Українські землі наприкінці XVII—XVIII ст.: <http://www.ebk.net.ua>;
<http://textbooks.net.ua/content/view/5794/41/>

Українські землі в складі Російської імперії кін. XVIII — XIX ст.:
<http://ukrmap.su>; <http://pidruchniki.ws>

Українські землі в складі Австро-Угорської імперії кін. XVIII — XIX ст.: ukraine-history.com.ua; <http://studentam.net.ua>; <http://readbookz.com> (див. також цифрові бібліотеки та портал Інституту історії України НАН України)

Українське національне відродження кін. XVIII—XIX ст.: <http://buklib.net/component/opt>; <http://www.history.vn.ua>; <http://litopys.org.ua/>

Економічний розвиток Українських земель др. пол. XIX — поч. XX ст.:
<http://uahistory>; <http://seminaria.rv.ua>; <http://.history.iv-fr.net/article.php>

Україна на початку XX ст.: <http://mestectvo.com>

Історія України: <http://www.history.vn.ua>; <http://www.history.vn.ua>;
<http://textbooks.net.ua>

Цифрові бібліотеки

«ExLibris»: <http://exlibris.org.ua/>

«Літера»: <http://litera-ua.livejournal.com/8211.html>

«Історія України»: <http://historyua.narod.ru/>

«Електронна бібліотека Князева»: <http://ebk.net.ua/index.htm>

«Ізборник»: <http://litopys.org.ua/>

«Малоруська народна історична бібліотечка»: <http://mnib.malorus.org/>

«Чтиво»: <http://chtyvo.org.ua/>

своєрідна цифрова бібліотека порталу «Гуртом» (перший український торрент-трекер) Друкована література: <http://toloka.hurtom.com/viewforum.php?f=11>

Портал Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ):
<http://www.nbuv.gov.ua/>

Портал Інституту історії України НАН України: <http://www.history.org.ua/>

<http://www.nbuv.gov.ua/portal/libukr.html> — каталог національних бібліотек та інформаційних центрів України

<http://www.nbuv.gov.ua/portal/libweb.html> — каталог національних бібліотек країн світу

<http://www.nbuv.gov.ua/portal/books.html> — каталог електронних бібліотек України

<http://www.lib.com.ua/> — електронна бібліотека

<http://www.ebk.net.ua> — повні тексти юридичних книг (бібліотека Князева)

Електронні довідково-інформаційні видання

е-Енциклопедія історії України / Інститут історії України НАН України: офіційний веб-сайт: <http://www.history.org.ua/?l=EHUS>

Енциклопедія Українознавства / Книгарня «Горизонт»: http://horyzont.narod.ru/sloynyk_4.htm

Українська енциклопедія / uapedia.com.ua: <http://www.uapedia.com.ua/>

Українська Радянська Енциклопедія / Лексика — українські енциклопедії та словники: <http://leksika.com.ua/ure/>

Електронні джерела

Джерела з історії України: <http://uahistory.info/category/dwera/>

Документальні виставки on-line (теми: Автограф української історії; Голодомор; Історія державності; Радянський тоталітаризм; Вибори; Персоналії; Друга світова війна; дати: <http://www.archives.gov.ua/sections/avtografy/r-3.php>

Наочність

Історія України в картах: http://miykray.at.ua/photo/starovinni_karti_ukrajini/istorija_ukrajini_v_kartakh/4

Історичні мапи України: http://uk.wikipedia.org/wiki/Історичні_мапи_України_; <http://freelib.in.ua/load/8>

Джерела з історії України: <http://uahistory.info/category/dwera/>

Документальні виставки on-line

Портрети видатних діячів України: <http://www.ukrainians-world.org.ua/ukr/about/46/47/57>

Ідеологічні плакати Радянських часів: <http://www.archives.gov.ua/Sections/1941—1945/II/noindex.php>

Віртуальні музеї та екскурсії

Віртуальний музей «Гетьман Іван Мазепа»: <http://mazepa.do.am/>

Віртуальний музей Гетьмана Скоропадського: <http://getmanps.at.ua>

З М І С Т

1. Загальні положення	3
2. Структура навчальної дисципліни	5
3. Тематичний план	6
4. Тематика та зміст лекційного курсу	8
5. План практичних занять та методичні вказівки	71
6. Методичні вказівки та завдання до самостійної роботи аспірантів	76
7. Питання до заліку	79
8. Рекомендована література та інтернет-ресурси	83

Навчальне видання

АНІЩУК Ніна Володимирівна

**ІСТОРІЯ І ПЕРСПЕКТИВИ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ**

Навчально-методичний посібник

Завідувачка редакцією *Т. М. Забанова*
Технічний редактор *Д. М. Островеров*

Формат 60 × 84 ¹/₁₆. Ум. друк. арк. 5,11.
Тираж 300 прим. Зам. № 90 (2).

Видавництво і друкарня
«Ю р и д и ч н а л і т е р а т у р а»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4284 від 23.03.2012 р.)
65009, м. Одеса, вул. Академічна, 7.
Тел. (048) 777-48-79